

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги
Наманган Давлат Университети**

Чубоева Озодахон Қувонбековна

ҲУҚУҚШУНОСЛИК

Наманган - 2013

Мазкур ўқув услубий қўлланма ноюридик ўқув юртларида ҳуқуқшунослик фанини ўрганишда ёндам беради. Ҳозирги кунда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни такомиллаштириш давр талаби ҳисобланади. Ҳуқуқий билимлар тадрижий тарзда таълимнинг барча босқичларида дастурлар асосида ўргатилмоқда.

Барча турдаги ўқув юртларида ҳуқуқшунослик курсини ўзлаштириш учун тавсия этилади. Ушбу ўқув услубий қўлланма нафақат ўқув юрти талабалари балки жамиятимиздаги барча фуқаролар учун ҳам ўқув услубий қўлланмаси сифатида хизмат қилиши мумкин.

Муаллиф: Наманган Давлат университети катта ўқитувчиси
О. Чубоева

Тақризчи:

доцент М. Акаева.

Ўқув услубий қўлланма Наманган Давлат университети Ўқув - услубий Кенгашининг 2013 йил “ ” январдаги № “ ”-сонли мажлисида муҳокама қилиниб, нашрга тавсия этилган.

1. Мавзу: ДАВЛАТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ МОХИЯТИ.

РЕЖА:

1. Давлатнинг келиб чиқиши ва унинг келиб чиқишига оид назариялар.
2. Давлат ва унинг белгилари.
3. Давлатнинг функциялари.
4. Давлатнинг шакллари.
5. Ҳуқуқий давлат ва унинг белгилари.

Мавзуда куп учрайдиган сўзлар:

Давлат, жамият, ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти, монархия, республика, федерация, унитар, конфедерация, демократия, функция, сиёсий режим, давлат суверенитети.

Давлат ижтимоий ҳокимиятнинг ҳуқуқий ташкилоти ҳисобланади. Жамият сиёсий тизимида давлат ҳуқуқий жиҳатдан энг юқори ўринда туради ва жамият сиёсий тизимидаги бошқа сиёсий ташкилотларни рўйхатга олади.

Давлат — суверенитетга, бошқарувнинг ҳамда фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг махсус аппаратига эга бўлган, шунингдек, ҳуқуқ нормалари (қоидаларини) яратишга қодир бўлган оммавий ҳокимиятнинг сиёсий-ҳудудий ташкилоти.

Кишилиқ жамияти ривожланиб борган сари «жамият» тушунчаси фаоллашиб бормокда. Давлат жамиятнинг бир қисмидир. «Жамият» тушунчаси «давлат» тушунчасидан кенгрок. Давлат жамиятда сиёсий бошқарув функциясини бажаради. Ҳозирда ривожланган мамлакатлар халқлари фуқаролик жамиятини шакиллантиришга интиломокдалар. Давлат ва жамият ўзаро алоқадор, аммо бир хил вазифани бажармайди. Давлат ва жамият уйғунликда фаолият юритадилар.

Бугунги демократик тушунчалар ривожланган жамият ҳаётида ҳам давлат уз урни ва аҳамиятини йукотгани йук. Чунки, давлат пайдо бўлиб, ривожланиб борар экан, улкан тарихий тажрибани узида мужассамлаштирган. Юридик адабиётларда давлатнинг пайдо бўлишини, аввало жамиятда (ибтидоий) хусусий мулкни пайдо бўлиши, шу асосида кишиларнинг мулкий табақаланишувини вужудга келиши билан боғлайдилар.

Давлатнинг келиб чиқиши ҳақида бир канча назариялар мавжуд бўлиб, бу назариялар кишилиқ жамиятининг ривожланишини турли даврларида шаклланган ва уз мазмун- моҳиятига кура қуйидагича номланган:

1. Теологик назария;
2. Патриархал назария;
3. Шартнома назарияси,
4. Зурлик назарияси;
5. Ирригация назарияси,
6. Синфий назария.

Давлатнинг асосий белгилари қуйидагилар:

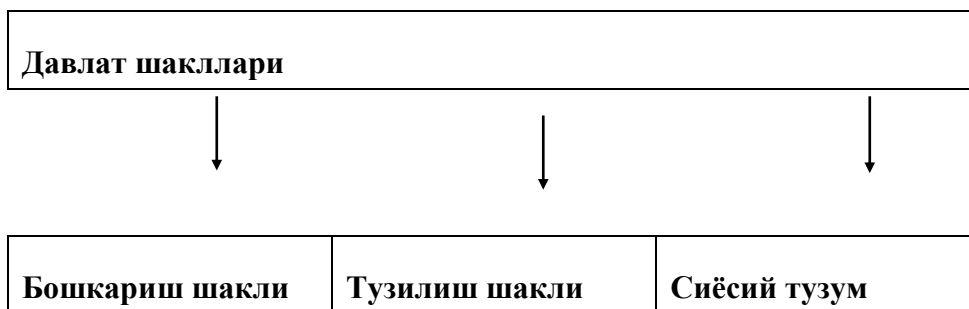
- А) Аҳолининг муайян ҳудуд бўйича жойлашуви;
- Б) аҳолининг ҳудудлар бўйича уюшганлиги;
- В) давлат суверенитети;
- Г) ҳуқуқ ижодкорлиги;
- Д) солиқ тизимининг мавжудлиги ва хоказо.

Давлат функциялари- давлат олдидаги асосий вазифалар ҳисобланади. Давлат функциялари ички ва ташқи функцияларга бўлинади.

Ички функцияни амалга оширишда бир қанча вазифалар белгиланган. Улар сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, маданий, ҳуқуқий ва бошқа соҳаларда амалга оширилади.

Ташқи функцияси ҳам барча соҳалар бўйича амалга оширилади. Давлат ташқи функциясини амалга оширишда давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, тинчлик ва ўзаро ҳамкорлик тамойилларига амал қилиши шарт.

Давлат шакли деганда, давлат тузилиши ва бошқарув усулини белгилайдиган ташқи хусусиятлари тушунилади.

Бошқарув шакли — деганда, олий давлат ҳокимияти, унинг идоралари, аҳоли билан ўзаро муносабати, аҳолининг ушбу идораларни шакллантиришда иштирок этиш даражаси тушунилади. Бошқарув шаклига кура давлатлар куйидагича бўлинади:

а) монархия, (монархия мутлоқ ва чекланган шакилларда учрайди);

б) республика, (республикалар президентлик республикаси ва парламентар республикаларга бўлинади).

Давлат тузилиши шакли — унинг маъмурий-ҳудудий ташкил этилишидир. Тузилиши бўйича давлатлар куйидаги турларга бўлинади:

- Унитар;
- Федератив;
- Конфедератив;

Унитар давлат — оддий, яхлит давлат. Бундай давлат оддий маъмурий ҳудудий бирликларга бўлинади. Давлатда битта парламент, битта ҳукумат, битта президент, ягона конституция, ягона қонунчилик тизими ва ягона фуқаролик булади.

Федератив давлат — иттифокдош давлат. Бир неча давлатнинг шартнома асосида уз ихтиёрига кура бирлашуви. Федерацияда федерал даражада ҳам, федерация субъектлари даражасида ҳам президент, парламент, ҳукумат бўлиши мумкин.

Конфедератив давлат — уз суверенитетини ва мустакиллигини саклаб қолган ҳолда у ёки бу мақсадга эришиш учун бирлашган давлатлар иттифоқидир. Конфедерацияда ягона ҳудуд, ягона фуқаролик бўлмайди. Конфедерация аъзолари халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти бўла оладилар.

Сиёсий режим — давлат ҳокимиятини амалга ошириш усул ва йўллариининг мажмуаси бўлиб, мамлакатдаги сиёсий вазиятни, яъни жамиятдаги сиёсий эркинлик даражасини ва шахснинг ҳуқуқий ҳолатини билдиради. У демократик ва аксилдемократик режимлар билан фаркланади.

Демократия-инсон сиёсий ва фуқаролик ҳуқуқларининг кенглигини, фуқароларнинг давлат ҳокимияти идораларини тузишда ва уларнинг фаолиятида фаол иштирок этишини, халқ иродасини демократик ҳокимиятнинг ягона манбаи деб билишни англатади.

Демократиянинг икки шакли мавжуд:

1. Вакиллик демократияси.
2. Бевосита демократия.

Аксилдемократик режим- давлат идоралари ҳокимиятни амалга ошириш чоғида демократик принциплар ва қоидаларга риоя этмайдилар, ёхуд тез-тез бузадилар. Натижада фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари поймол этилади.

Аксилдемократик режим қуйидаги қуринишларда бўлади:

- Деспотик (юнонча — чекланмаган ҳокимият);
- Тоталитар режим;
- Фашистик режим;
- Авторитар режим;
- Теократик режим;

Ўзбекистон Республикаси мустақилликдан сунгги ривожланишида фуқаролик жамияти ва демократик ҳуқуқий давлат қуришни эътироф этди. Шу маънода утган йиллар ичида давлатчилик асосий институтларининг сиёсий-ҳуқуқий мазмуни узгарди. Бир сўз билан айтганда давлатимизда амалга оширилаётган ислохотлар ҳуқуқий давлат пойдеворини яратишга қаратилгандир.

Ҳуқуқий давлат-ҳуқуқнинг ҳуқумронлиги, қонуннинг устунлиги, барчанинг қонун ва мустақил суд олдида тенглиги таъминланадиган, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари қамолатланадиган, ҳокимият ваколатларининг бўлиниши таъмоили асосида ташкил этилган демократик давлат.

Ҳуқуқий давлат белгилари:

- Ҳуқуқнинг ҳуқумронлиги;
- Конституция ва қонунларнинг устунлиги;
- Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этилиши, уларнинг ҳимоя қилиниши ва таъминланиши;
- Давлат ва фуқароларнинг ўзаро маъсулияти;
- Жамиятда ҳокимиятнинг қонунийлиги;
- Ҳокимият ваколатларининг бўлиниши;
- Суднинг мустақиллиги.
- Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идораларнинг самарали ишлаши;
- Ҳуқуқий маданиятнинг юксак даражада эканлиги;
- Демократиянинг ривожланиши ва такомиллашуви.

Мавзу бўйича мустақил тайёргарлик учун саволлар:

1. Давлат нима?
2. Давлатнинг пайдо бўлиш сабаблари қандай?
3. Давлатнинг қелиб чиқиши ҳақида қандай назариялар мавжуд?
4. Давлатнинг белгилари?
5. Давлат ва жамиятнинг ўзаро муносабатлари қандай?
6. Давлат функцияси деганда нима тушунилади?
7. Давлат шакли деганда қандай элементлар ҳақида гап боради?
8. Демократия нима ва уни давлатга нима алоқаси бор?
9. Ҳуқуқий давлат қандай давлат ва унинг белгилари?

10. Ўзбекистонда ҳукукий давлат куришнинг асосий йуналишларини айтиб беринг?

**Мавзунинг урганишда тавсия этиладиган адабиётлар
рўйхати.**

1. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан колсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
3. Каримов И.А. Янгиланиш ва ўзгаришлар жараёни орқага қайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
4. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
5. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь кунини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси маъруза.
6. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
7. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
8. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
9. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б.
10. Каримова О., Гафаров З. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. // “Ўқитувчи”, Т.:1995.
11. Саидов А. Тошқулов Ж. “Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи” УзР. ИИВ Академияси, т.:1995.
12. Саидов А., Таджиханов У. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик // Т:“Адолат”,1999.
13. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”.Дарслик.// Т:“Шарк”, 2002.
14. Давлат ва ҳуқуқ асослари. Изохли луғат.// Т., 1996.
15. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. // Т., 2000.
16. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. –916 б.
17. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
18. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). Н.В.Бобоев, Н.Т.Одилқориев. –Т.: О`з. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 б

2- Мавзу: ҲУҚУҚ ВА УНИНГ БЕЛГИЛАРИ.

РЕЖА:

1. Ҳуқуқ тушунчаси ва унинг белгилари
2. Ҳуқуқнинг келиб чиқишига доир назариялар.
3. Ҳуқуқнинг функциялари.
4. Ҳуқуқ нормалари тузилиши ва турлари.
5. Ҳуқуқ тизими ва манбалари.
6. Ҳуқуқбузарлик ва юридик жавобгарлик.

Калит сўзлар!

Ҳуқуқ, манба, ҳуқуқий-норма, ҳуқуқ тармоғи, ҳуқуқ институтлари, гипотеза, диспозиция, санкция, ҳуқуқбузарлик, юридик жавобгарлик.

Ҳуқуқ - давлат томонидан ўрнатилган ёки маъқулланган ва унинг кучи билан ҳимоя қилинадиган умуммажбурий ҳуқ-атвор қоидаларининг йиғиндиси.

Ҳуқуқнинг белгилари:

- 1) ҳуқуқ давлат йули билан ўрнатилади;
- 2) барча учун мажбурий;
- 2) ҳуқуқ нормалари қонунлар ва бошқа манбаларда ифодаланади;
- 3) субъектив ҳуқуқлар орқали ҳаракат қилади;
- 4) давлат томонидан таъминланади;

«Ҳуқуқ» икки маънода қўлланилади.

<i>Ҳуқуқ</i>	
<i>Объектив ҳуқуқ</i>	<i>Субъектив ҳуқуқ</i>
<i>Умуммажбурий ҳуқ-атвор қоидаларининг йиғиндиси. Бу нормалар у ёки бу инсоннинг, субъектнинг иродаси ҳамда хоҳиш-истагидан қатъи назар мавжуд бўлади.</i>	<i>Муайян жисмоний ёки юридик шахсга тегишл бўлган ҳуқуқ.</i>

Масалан, Ўзбекистон Республикаси конституциясининг 36-моддасида фуқароларнинг мулк ҳуқуқи мустаҳкамланган. Давлат томонидан ушбу қоида мустаҳкамлаб қуйилиши **объектив ҳуқуқ**, айтилиши қайсидир бир фуқаронинг ўз уй-жойига нисбатан мулк ҳуқуқи **субъектив ҳуқуқ**.

ЁДДА ТУТИНГ!

Ҳулоса: Субъектив ҳуқуқ объектив ҳуқуққа асосланади, объектив ҳуқуқ бўлмаса, субъектив ҳуқуқ ҳам бўлмайди.

Ҳуқуқнинг келиб чиқишига доир назариялар:

- Табиий ҳуқуқ назарияси;
- Ҳуқуқнинг тарихий назарияси;
- Ҳуқуқнинг психологик назарияси;
- Ҳуқуқнинг синфий назарияси.

<i>Ҳуқуқнинг функциялари</i>		
<i>Тартибга солиш функцияси</i>	<i>Қуриқлаш функцияси</i>	<i>Тарбиявий функция</i>
<i>Жамиятдаги у ёки бу турдаги ижтимоий муносабатларни тартибга солади.</i>	<i>Ҳуқуқий муҳофаза ва юридик жавобгарлик чораларини белгилайди.</i>	<i>Нималарни қилиш мумкин, нималар таъқиқланади</i>

Ҳуқуқ нормалари – давлат томонидан белгиланган, кафолатланган ва муҳофаза қилинадиган умуммажбурий ҳуқ-атвор қоидалари.

БУНИ ЭСЛАБ ҚОЛИНГ!

“Норма” сўзи лотинчадан таржима қилинганда “қоида”, “намуна” маъносини билдиради.

Ҳуқуқ нормасининг тузилиши

Ҳуқуқ нормасининг тузилиши		
Гипотеза	Диспозиция	Санкция
Норманинг амал қилиш шарт-шароитлари, ушбу ҳуқуқ нормасини таъказо этадиган реал ҳаёт фактларини курсатади	Субъектларнинг ушбу ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинадиган ҳуқ-атвор қоидалари	Диспозициядаги қонунбузарлик ҳоллари қелиб чиққанида қўлланадиган давлат мажбурлов чоралари

Ҳуқуқий нормалар ваколатли давлат органлари томонидан қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда акс этади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг турлари:

- **Қонун** - парламент ёки референдум орқали қабул қилинади.
- **Фармон** - давлат бошлиғи, Президент чиқарадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжат.
- **Қарор ва фармойишлар** - давлатнинг ижро этувчи ҳокимият органи (Президент, Вазирлар Маҳкамаси) чиқарадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжат.
- **Буйруқ ва йуриқномалар** - давлат бошқарув органларининг (Вазирликлар, давлат кумиталари ва идоралари) норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари.
- **Қарорлар** - давлат ҳокимияти маҳаллий ижроия органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари.

Ҳуқуқ нормаларини бузилиши яъни қонунга зид бўлган ҳаракат (ҳаракатсизлик) ҳуқуқбузарлик дейилади.

Ҳуқуқ тизими- ҳуқуқ соҳаларининг муайян изчилликда жойлашуви ҳисобланади. Улар: конституциявий ҳуқуқ, фуқаролик ҳуқуқи, фуқаролик процессуал ҳуқуқи, жиноят ҳуқуқи, жиноят процессуал ҳуқуқи, оила ҳуқуқи, экология ҳуқуқи, хўжалик (тадбиркорлик) ҳуқуқи, солиқ ҳуқуқи, истеъмолчилар ҳуқуқи, халқаро ҳуқуқ ва бошқалар. Ҳуқуқ тизими ижтимоий ҳаётнинг маълум соҳасидаги муносабатларни тартибга сотувчи бир неча ҳуқуқ нормалари йиғиндисидан иборат. Ҳуқуқ нормаси-муайян муносабатни тартибга солучи меъёр, масалан: қонун, фармон, қарор, йўриқнома каби ҳужжатлардир. Ушбу ҳужжатлар муайян ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи манбалар ҳисобланади.

Ҳуқуқбузарликнинг асосий белгилари:

1. ижтимоий хавфлилик;
2. ҳуқуққа зидлик;
3. айбилик;
4. жазонинг муқаррарлиги.

Ҳуқуқбузарликнинг турлари:

- а. фуқаровий-ҳуқуқий;
- б. маъмурий;

- c. интизомий;
- d. жиноий-қилмиш.

Ҳуқуқбузарликнинг оқибати *юридик жавобгарликни* келтириб чикаради.

Мавзу бўйича мустақил тайёргарлик учун саволлар:

1. Ҳуқуқнинг пайдо бўлишига нима сабаб бўлди?
2. Ҳуқуқ нима?
3. Ҳуқуқнинг келиб чиқишига доир қандай назарияларни биласиз?
4. Объектив ва субъектив ҳуқуқнинг фарқи?
5. Ҳуқуқ нормалари нима?
6. Ҳуқуқ ва ҳуқуқ нормасини фарқлаб беринг?
7. Санкция нимани англатади?
8. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат нима?
9. Ҳуқуқ тизими ва тармоғи нимани англатади?

**Тавсия этиладиган адабиётлар
руйхати.**

1. Каримов И. Ўзбекистон сиёсий-иҷтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. // “Ўзбекистон”, Т.:1995.
2. Каримов И. Қонунлар халқ хизматида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VII сессиясидаги нутқ. // “Халқ сўзи”, 1996. 27 декабр.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
4. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
5. Каримов И.А. Янгилаш ва ўзгаришлар жараёни орқага қайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
6. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва қучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
7. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь кунини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси маъруза.
8. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
10. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
11. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б. Каримова О., Гафаров З. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. // “Ўқитувчи”, Т.:1995.
12. Саидов А. Тошқулов Ж. “Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи” УзР. ИИВ Академияси, т.:1995.
13. Саидов А., Таджиханов У. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик // Т:“Адолат”,1999.
14. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”.Дарслик.// Т:“Шарқ”, 2002.
15. Давлат ва ҳуқуқ асослари. Изоҳли луғат.// Т., 1996.
16. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. // Т., 2000.
17. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. –916 б.

18. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
19. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: О`з. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 б

3-Мавзу: КОНСТИТУЦИЙВИЙ ҲУҚУҚ АСОСЛАРИ.

РЕЖА:

1. Конституция ва унинг тарихий ривожланиши.
2. Конституциявий ҳуқуқ тушунчаси, унинг манбалари.
3. Конституция моҳияти.
4. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг тавсифи ва мазмуни.
5. Фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари.

Конституция, конституциявий ҳуқуқ, фуқаролик, референдум, парламент, депутат, мафкура, конституциявий ҳуқуқ, эркинлик, бурч.

«**Конституция**» атамаси латин тилидан олинган бўлиб, қоида, низом, белгиламоқ – деган маъноларга эга. Конституция асосий ҳужжат сифатида узоқ тарихга эга.

Жаҳонда амал қилаётган конституцияларни икки гуруҳга ажратиш мумкин. Биринчи гуруҳни бугунги кундагидан кескин фарқ қиладиган шароитларда қабул қилинган конституциялар ташкил этади. Бундай конституцияларга – 1787 йилги АКШ Конституцияси, 1831 йилги Бельгия ва 1874 йилги Швейцария конституциялари қиради.

Иккинчи гуруҳга XX асрнинг иккинчи яримида қабул қилинган «янги авлод» конституциялари қиради. «Янги авлод» конституциялари биринчи гуруҳ конституцияларидан ҳуқуқ ва эркинликлар институтининг, конституцияни муҳофаза қилиш ва ижтимоий муаммоларга мурожаат этиш механизмларининг кенгайиши оқибатида конституциявий жihatдан тартибга солиш ҳажмининг кенгайиши билан фарқ қиладди.

Конституция – давлатнинг конституциявий-ҳуқуқий институтлари ва нормаларнинг ўзаро алоқасида намоён бўладиган энг муҳим ижтимоий муносабатларни мустаҳкамловчи асосий қонуни

Конституциявий ҳуқуқ — ҳуқуқнинг мустақил тармоғи бўлиб, у инсонларнинг жамият ва давлатдаги ҳуқуқий маъқеи, сиёсий тузум асослари, давлат органлари ва узини-узи бошқариш органлари тизимини ташкил этиш ва уларнинг фаолияти асосларини мустаҳкамловчи ҳуқуқий меъёрлар мажмуидан иборат.

Конституциявий ҳуқуқ манбалари:

- Конституция;
- Конституциявий қонунлар;
- Ижтимоий муносабатларни бошқарувчи оддий қонунлар.

Конституциянинг асосий функциялари:

Конституциянинг асосий функциялари			
Сиёсий функцияси	Ташкилий	Шакиллантири	Юридик функцияси

	<i>функцияси</i>	<i>ш (конструктив) функцияси</i>	
<i>Жамиятнинг ижтимоий тузилишини тартибга солиш</i>	<i>Давлат институтлари тузилишини ташкил этиш ва фаолиятини тартибга солиш</i>	<i>Жамиятда муайян кадриятларни қарор топтириш мақсадида маънавий соҳага таъсир этиш.</i>	<i>Конституциянинг амал қилаётган ҳуқуқий тизимнинг асоси сифатидаги урнини ақс эттириш.</i>

Конституциянинг юридик функцияси белгилари

1. Конституциявий қоидалар амалдаги ҳуқуқнинг олий моддий мезонидир яъни қабул қилинадиган қонун-қоидалар конституцияга мувофиқ келиш шарт.
2. Конституцияда ҳуқуқнинг асосий принциплари қўраб кўрилади.
3. Амалдаги ҳуқуқ манбалари тизимининг конституциявий жиҳатдан таърифланиши.
4. конституциявий қоидаларнинг ўзи бевосита амал қиладиган қоидалар.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва унинг тузилиши.

Мукаддима		I Булим. Асосий принциплар. (1-17-м).		II Булим. Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари. (18-52-м).	
III Булим. Жамият ва шахс. (53-67-м).		IV Булим. Маъмурий- ҳудудий ва давлат тузилиши. (68-75-м).	V Булим. Давлат хокимиятининг ашкил этилиши (76-126 -м)		VI Булим. Конституцияга ўзгартиш қилиш тартиби (127-128-м).

Ўзбекистон Республикасининг давлат рамзлари:

Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи — 1991 йил 18 ноябрда Олий Қенгашда тасдиқланган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат герби — 1992 йил 2 июлда Олий Қенгашнинг X сессиясида тасдиқланган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси — 1992 йил 10 декабрда Олий Қенгашда тасдиқланди.

Мавзу бўйича муваққат тайёргарлик учун саволлар:

1. Нима учун конституция асосий қонун дейилади?
2. Конституциянинг ўзига хос хусусиятларини айтиб беринг?
3. Конституция ва ҳуқуқ тизимидаги бошқа қонунлар қандай алоқадорликда?
4. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йилиги конституциясининг қабул қилиниш

сабаблари?

- 5.Коституциянинг асосий функциялари нималардан иборат?
- 6.Ўзбекистон Республикаси конституциясининг асосий мақсад ва принциплари нималардан иборат?
- 7.Конституциянинг тузилиши деганда нима тушунилади?
- 8.Конституция, демократия ва инсон ҳуқуқлари сўзларининг уртасида қандай боғлиқлик бор?
- 9.Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи қаерларда қутариб қуйилади?
10. Ўзбекистоннинг Давлат герби қаерларда ўрнатилади?
11. Ўзбекистон Республикасининг Давлат мадҳияси қачон ижро этилади?

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати.

1. Каримов И. Ўзбекистон сиёсий-иҷтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. // “Ўзбекистон”, Т.:1995.
2. Каримов И. Қонунлар халқ хизматида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VII сессиясидаги нутқ. // “Халқ сўзи”, 1996. 27 декабр.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
4. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
5. Каримов И.А. Янгилашиш ва ўзгаришлар жараёни орқага қайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
6. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва қучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
7. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлис маъруза.
8. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
10. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
11. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б. Каримова О., Гафаров З. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. // “Ўқитувчи”, Т.:1995.
12. Саидов А. Тошқулов Ж. “Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи” УзР. ИИВ Академияси, т.:1995.
13. Саидов А., Таджиханов У. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик // Т:“Адолат”,1999.
14. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”.Дарслик.// Т:“Шарқ”, 2002.
15. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
16. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: О`з. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 б

4- Мавзу: Маъмурий ҳуқуқ асослари

Режа

1. Маъмурий ҳуқуқ фани тушунчаси, предмети, манбалари ва тизими.
2. Маъмурий ҳуқуқ меёрлари ва тушунчаси. Маъмурий ҳуқуқ тамойиллари.
3. Давлат бошқаруви органлари
4. Маъмурий ҳуқуқбузарлик, маъмурий жавобгарлик ва маъмурий жазо.
5. Маъмурий мажбурлов, унинг хусусияти ва турлари.

Маъмурий ҳуқуқ Конституциявий, фуқаролик ва жиноят ҳуқуқлари билан бир қаторда-ҳуқуқнинг асосий тармоқларига киради.

«Маъмурият» сўзи арабча сўз бўлиб, бошқарув маъносини билдиради. Бу сўз отинча «administratio» сўзи сифатида ҳам ишлатилган бўлиб, «бошқариш» маъносини билдиради. Шу боис маъмурий ҳуқуқ кўпинча бошқарув ҳуқуқи ёки бошқаришга оид ҳуқуқ деб таърифланади.

Ҳар қандай бошқарув муайян муносабатларни тартибга солиб туради. Жамиятдаги бошқарув ижтимоий бошқарув деб аталади. У инсонларни асосий мақсад йўлида жипслаштириш, ўзаро муносабатларни тартибга солиш, бутун жамиятни жипслаштириш учун қўлланади.

Ижтимоий бошқарувнинг асосий турларидан бири давлат бошқарувидир. У давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари томонидан амалга оширилади.

Давлат бошқаруви куйидаги хусусиятларга эга:

- ❖ Ташкилотчилик фаолиятининг мавжудлиги;
- ❖ Давлат-ҳокимият хусусиятига эга эканлиги;
- ❖ Бошқарув фаолиятини амалга ошириш жараёнида давлатнинг ижтимоий-маданий, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий фаолият соҳаларидаги функцияларни бажарилиши;
- ❖ Ваколат бошқарув субъектлари томонидан амалга оширилади.

Давлат бошқарувини ташкил этиш тартиби ва бошқарувини амалга ошириш жараёнида вужудга келадиган турли-туман ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи нормаларни ўз ичига олган ҳуқуқнинг алоҳида тармоғи **маъмурий ҳуқуқ** деб аталади.

Маъмурий ҳуқуқ билан тартибга солинадиган муносабатлар асосан, куйидагилардан иборат:

- ❖ Ташкилий жиҳатдан бири иккинчисига бўйсунадиган давлат органлари (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан вазирликлар, қўмиталар, ҳокимликлар) ўртасидаги муносабатлар;
- ❖ Бир-бирига бўйсунмайдиган давлат бошқарув органлари (икки вазирлик, икки ҳокимлик ва ҳ.к.) ўртасидаги муносабатлар;
- ❖ Давлат бошқарув органлари ва жамоат бирлашмалари (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар ва бошқалар) ўртасидаги муносабатлар;
- ❖ Давлат бошқарув органлари ва фуқаролар ўртасидаги муносабатлар;

Маъмурий ҳуқуқ предмети-ижроия ҳокимият фаолиятини ташкил этиш жараёнида юзага келадиган ижтимоий муносабатлар йиғиндиси.

Маъмурий ҳуқуқ манбалари

Маъмурий ҳуқуқ манбалари бўлиб, ўзида маъмурий ҳуқуқ нормаларни ифода этган давлат ҳокимияти ва давлат бошқаруви органларининг (айрим ҳолларда бошқа давлат органларининг) актлари ҳисобланади. Бу нормал қонунларда, вакиллик органларининг норматив ҳужжатларида Президент фармонларида, Вазирлар Маҳкамаси қарорларида, вазирлик ва давлат қўмиталари, ҳокимларнинг норматив актларда намоён бўлади.

Бошқа ҳуқуқ соҳалари сингари маъмурий ҳуқуқнинг ҳам асосий манбаси бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳисобланади. Хусусан, Конституцияга биноан

давлат бошқаруви органлари тизимига раҳбарлик қилувчи орган бу-Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасидир. Конституциянинг 89-моддасига биноан Ўзбекистон Республикаси Президенти Ўзбекистон Республикасида давлат ва ижро этувчи ҳокимият бошлиғидир, деб белгиланган.

Маъмурий ҳуқуқ манбаларига Ўзбекистон Республикаси Ҳаво Кодекси, Божхона Кодекси, Солиқ Кодекси ва бошқа ҳуқуқий норматив актларни киритишимиз мумкин.

Маъмурий ҳуқуқ манбаларига Олий Мажлис томонидан қабул қилинган қатор қонунларни киритишимиз мумкин. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 4-январда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳокимият органларини қайта ташкил этиш тўғрисида» ги, Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2-сентябрдаги «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида» ги¹¹, Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12-декабрдаги «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида» ги қонун ҳужжатлари ва бошқаларни киритишимиз мумкин.

Маъмурий ҳуқуқ манбаларига шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг, Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари, маҳаллий ҳокимият органлари томонидан чиқарилган актлар ҳам маъмурий ҳуқуқнинг манбалари қаторига киради.

Маъмурий-ҳуқуқий нормалар-давлат бошқаруви соҳасида давлат бошқаруви органлари, давлат хизматчилари, шунингдек, корхона, муассаса, ташкилотлар, меҳнат жамоалари ва фуқароларнинг қонунчилик билан рухсат этилган юриш-туриш чегарасини белгилаб беради.

Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар ва уларнинг турлари. Маъмурий ҳуқуқий муносабат деганда, маъмурий-ҳуқуқий нормалар воситасида ўрнатилган ҳамда кафолатланган ўзаро мажбуриятлар ва ҳуқуқлар эгаси бўлиб майдонга чиқадиган бошқарув соҳасидаги ижтимоий муносабатлар тушунилади.

Юридик хусусиятига кўра, маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчиларининг ўзаро муносабатлари вертикал ва горизонтал ҳуқуқий муносабатларга ажратилади.

Вертикал ҳуқуқий муносабатлар маъмурий-ҳуқуқий бошқарувнинг ҳамда субъект ва объект ўртасида юзага келадиган давлат бошқарув фаолияти учун хос бўлган субординация алоқаларининг моҳиятини энг кўп даражада акс эттиради. Одатда ҳокимият муносабатлари деб аталадиган муносабатлар айнан шу муносабатлардир.

Горизонталь ҳуқуқий муносабатлар деганда, тарафлар амалда ва юридик жиҳатдан тенг ҳуқуқли бўладиган муносабатлар тушунилади. Бинобарин, уларда бир тарафнинг бошқа тараф учун бажарилиши мажбурий бўлган юридик ҳокимият кўрсатмалари бўлмайди.

Фуқаролар ва ижро этувчи ҳокимият органлари. Ижро этувчи ҳокимият органлари билан фуқаролар ўртасидаги муносабатларни алоҳида гуруҳга ажратиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси. Вазирлар Маҳкамаси, яъни Ўзбекистон Республикаси ҳукумати ижро этувчи ҳокимият ваколатларини амалга оширади, ижро органлари тизимига бошчилик қилади ва уларнинг фаолиятига раҳбарлик қилади.

Марказий ижро этувчи органлар. Ижро этувчи ҳокимият органлари таркибига ҳукумат билан бир қаторда махсус ваколатли давлат органлари-тармоқ ёки тармоқлараро функцияларни бажарувчи органлар киради. Уларнинг тузилишини Республика Президенти белгилайди.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда ижро этувчи ҳокимият марказий органларининг ташкилий-ҳуқуқий шаклларига қуйидагилар киради:

- * Вазирликлар;
- * Давлат органлари;

* кўмиталар, департаментлар, агентликлар, шунингдек, республика вазирликлари, давлат кўмиталари қошидаги бошқа давлат бошқарув органлари (умумлаштирилган ҳолда улар идоралар деб аталади);

* Кўмита, бош бошқАРМа, комиссия, агентлик ва ҳукумат таркибига кирмайдиган бошқа республика давлат бошқарув органлари.

Ижро этувчи ҳокимиятнинг марказий органлари ўз функциялари ва ваколатларининг табиатига кўра, муайян хусусиятларга эга.

Вазирлик-республиканинг марказий ижро этувчи органи бўлиб, давлат бошқарувининг тегишли тармоғи (соҳаси) га раҳбарлик қилади, шунингдек, қонунда белгиланган доирада тармоқлараро мувофиқлаштиришни амалга оширади.

Давлат кўмитаси-республиканинг марказий ижро этувчи органи бўлиб, давлат бошқарувининг тегишли тармоқлари (соҳалари) да ягона давлат сиёсатини ўтказди ва ушбу мақсадда қонунга кўра тармоқлараро мувофиқлаштиришни амалга оширади.

Вазир ёки давлат кўмитасининг раиси ҳузурида маслаҳат берувчи ва кенгашувчи орган-вазирлик, давлат кўмитасининг ҳайъати ташкил этилади.

Вазирлик ёки давлат кўмитаси чиқарадиган қарор вазирнинг буйруғи билан ҳамда давлат кўмитасининг раиси имзолайдиган қарор билан расмийлаштирилади.

Мамурий мажбурлов-ижро этувчи орган (мансабдор шахс) нинг қонунга асосланган ва ундан келиб чиқадиган ҳамда жамоат тартибини сақлашга, жамоат хавфсизлигини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган фаолиятдир.

Маъмурий мажбурлов чоралари хилма-хилдир. Уларни, мақсадига кўра, тўрт гуруҳга бўлиш мумкин:

- ❖ **Маъмурий олдини олиш чоралари;**
- ❖ **Маъмурий чеклаш чоралари;**
- ❖ **Маъмурий тиклаш чоралари;**
- ❖ **Маъмурий жавобгарлик чоралари;**

Маъмурий олдини олиш чоралари мажбурлов тусига эга бўлиб, бахтсиз ҳодисалар, табиий офатлар бўлганда юз бериш эҳтимоли бўлган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш мақсадида қўлланилади.

Маъмурий чеклаш чоралари ғайриқонуний ҳаракатни мажбурий тартибда тўхтатиш ва уларнинг зарарли оқибатларининг олдини олиш зарур бўлган ҳолларда қўлланилади.

Маъмурий-тикловчи чоралар ашёларнинг аввалги ҳолатини тиклаш, етказилган зарарни қоплаш мақсадида қўлланилади.

Маъмурий жавобгарлик чоралари ваколатли орган ёки мансабдор шахснинг маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этган шахсларга маъмурий жазо қўллашида ифодаланади.

Маъмурий-жавобгарлик-жавобгарликнинг барча белгилари хос бўлган юридик жавобгарликнинг махсус тури.

Маъмурий жавобгарлик-ижро этувчи ва суд ҳокимиятининг махсус ваколатли органлари ва мансабдор шахслари айбдорга белгилайдиган маъмурий жазолар тизими.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тушунчаси. Маъмурий жавобгарликни қўллаш учун асос бўлиб маъмурий ҳуқуқбузарлик хизмат қилади.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг асосий белгилари қуйидагилардир:

- ❖ Жамиятга қарши хусусият;
- ❖ /айриқонунийлиги;
- ❖ Айблилиги;
- ❖ Қилмишнинг жазога лойиқлиги.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик таркибининг белгилари (элементлари) қуйидагилардан иборат:

- ☞ Объект;
- ☞ Объектив томон;
- ☞ Субъект;

☞ Субъектив томон.

Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг объектини нормалари билан тартибга солинган ва маъмурий ҳуқуқбузарлик органлари билан муҳофазаэтиладиган ижтимоий муносабатлар ташкил қилади.

Маъмурий жазо ва унинг турлари. Маъмурий жазо маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик чораси бўлиб, қуйидаги мақсадларда қўлланилади:

- ❖ Маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахсни қонунга риоя этиш ва ҳуқуқ-тарғиботни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш;
 - ❖ Унинг янги ҳуқуқбузарликлар содир этишнинг олдини олиш;
- Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 23-моддасида маъмурий жазонинг қуйидаги турлари белгилаб қўйилган;
- ❖ Жарима;
 - ❖ Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиш қуроли ёки бевосита предмети бўлган нарсани пул эвазига олиб қўйиш;
 - ❖ Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиш қуроли ёки бевосита предмети бўлган нарсани мусодара қилиш;
 - ❖ Шахсни унга берилган махсус ҳуқуқдан (транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқи, ов қилиш ҳуқуқидан) маҳрум этиш;
 - ❖ Маъмурий қамоқ.
- Маъмурий жазо фақат Ўзбекистон Республикаси қонунларида белгиланиши мумкин.

Таячн иборалар

1. **Вазирлик**-республиканинг марказий ижро этувчи органи бўлиб, давлат бошқарувининг тегишли тармоғига раҳбарлик қилади, шунингдек, қонунда белгиланган доирада тармоқлараро мувофиқлаштиришни амалга оширади.

2. **Давлат қўмитаси**-республиканинг марказий ижро этувчи органи бўлиб, давлат бошқарувининг тегишли тармоқлари (соҳалари) да ягона давлат сиёсатини ўтказди ва ушбу мақсадда қонунга кўра тармоқлараро мувофиқлаштиришни амалга оширади.

3. **Мамурий мажбурлов**-ижро этувчи орган (мансабдор шахс)нинг қонунга асосланган ва ундан келиб чиқадиган ҳамда жамоат тартибини сақлашга, жамоат хавфсизлигини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган фаолиятдир

4. **Маъмурий жавобгарлик**-ижро этувчи ва суд ҳокимиятининг махсус ваколатли органлари ва мансабдор шахслари айбдорга белгилайдиган маъмурий жазолар тизими.

5. **Жарима**-маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этишда айбдор шахсга белгиланадиган пул ундириш.

6. **Ижро этувчи ҳокимият**-Ўзбекистон Республикаси ягона давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи ва суд ҳокимияти билан яқиндан алоқада бўлган нисбатан мустақил тармоғидир.

7. **Маъмурий ҳуқуқбузарлик**-қонун ҳужжатларига бианоан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутишган шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига, мулкчиликка ва давлат жамоат тартибига тажовуз қилувчи, ғайриқонуний, айбли содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади.

8. Мулк реквизицияси-мулкни маълум муддатга маъмлум муддатга олиб қўйиш.

9. **Прокуратура**- назорат органи.

10. **Маъмурий жазо**-маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик чораси.

Назорат саволлари

1. Маъмурий ҳуқуқ предмети нима?
2. Горизонталь ҳуқуқий муносабатлар деганда нимани тушунилади?
3. Фуқаролар ва ижро этувчи ҳокимият органлари тўғрисида маълумот беринг.
4. Маъмурий чеклаш чоралари қандай амалга оширилади?

5. Маъмурий ҳуқуқбузарликнинг асосий белгилари?
6. Муайян жиноятларнинг субъекти деб неча ёшга тўлган шахслар тан олинади?
7. Маъмурий қамоқ кишиларга қўлланиши мумкинми?
8. Маъмурий ҳуқуқбузарликни тартибга солувчи асосий норматив ҳужжат қачондан бошлаб кучга кирган?
9. Майда безориликка доир ишлар ғояга етмаганларга нисбатан қайси органларда кўриб чиқилади?
10. Маъмурий ҳуқуқ манбаларига нималар киради?

Тавсия этиладиган адабиётлар руйхати.

1. Каримов И. Ўзбекистон сиёсий-иҷтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. // “Ўзбекистон”, Т.:1995.
2. Каримов И. Қонунлар халқ хизматида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VII сессиясидаги нутқ. // “Халқ сўзи”, 1996. 27 декабр.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
4. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан колсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
5. Каримов И.А. Янгиланиш ва ўзгаришлар жараёни орқага қайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
6. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
7. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлис маъруза.
8. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
10. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
11. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б. Каримова О., Гафаров З. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. // “Ўқитувчи”, Т.:1995.
12. Саидов А. Тошқулов Ж. “Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи” УзР. ИИВ Академияси, т.:1995.
13. Саидов А., Таджиханов У. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик // Т:“Адолат”,1999.
14. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”.Дарслик.// Т:“Шарк”, 2002.
15. Давлат ва ҳуқуқ асослари. Изоҳли луғат.// Т., 1996.
16. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. // Т., 2000.
17. Назаров К. Маъмурий ҳуқуқ. Ўқув қўлланма. —Т.: СамДУ, 2004. - 214 б.
18. Хакимов Г. Маъмурий ҳуқуқ (махсус қисм). – Т.: ТДЮИ, 2005. - 331 б.
19. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. –916 б.
20. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б

21. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –T.: O`z. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 b

5- Мавзу: Фуқаролик ҳуқуқи асослари

РЕЖА:

1. Фуқаролик ҳуқуқи тушунчаси.
2. Фуқаровий-ҳуқуқий муносабат иштирокчилари.
3. Ҳуқуқий лаёкат ва муомала лаёкати.
4. Мулк ҳуқуқи.

Ушбу сўзларни эслаб ҚОЛИНГ!

Фуқаролик ҳуқуқи, фуқаровий-ҳуқуқий муносабат, муомала лаёкати, ҳуқуқий лаёкат, васий, хомий, эмансипация, юридик шахс, субъект, мулк, мулк ҳуқуқи, эгаллаш, фойдаланиш, тасарруф қилиш.

Фуқаролик ҳуқуқи — ҳуқуқнинг мустақил тармоғи бўлиб, томонларнинг юридик тенглигига асосланган мулкӣ ва шахсий номулкий ҳамда товар-пул муносабатларини тартибга солади.

Фуқаролик ҳуқуқи мулкчилик муносабатларини, иқтисодий фаолият иштирокчиларининг шартномавий алоқаларини (олди-сотди, пудрат, сугурта ва х.к.), етказилган зарарни қоплаш, интеллектуал мулк, меросга оид муносабатларни тартибга солади. Ушбу муносабатлар фуқаролик ҳуқуқининг **предметини** ташкил этади.

Фуқаролик ҳуқуқининг манбалари:

- Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва таалукли қонунлар.
- Қонун ости ҳужжатлари.
- Иш муомаласи одатлари, маҳаллий одат ва анъаналар.

Фуқаролик ҳуқуқида муносабатлар **иштирокчилари** бўлиб, **жисмоний** ва **юридик** шахслар ҳисобланадилар.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг фуқаровий-ҳуқуқий муносабатда иштирок этишларининг зарурий шартлари бўлиб уларнинг **ҳуқуқ** ва **муомала лаёкатига** эга бўлишлари ҳисобланади.

Бунӣ билиб қўйинг!

Ҳуқуқ лаёкати инсоннинг тугилиши билан вужудга келади ва улими (вафоти) билан тугайди.

Муомала лаёкати тулалигича инсоннинг 18 ёшга тулиши билан вужудга келади.

Муомалага лаёкатисизлик масаласи суд тартибида аниқланади ва муомалага лаёкатсиз деб топилган шахсларга **васий** ёки **хомий** тайинланади.

Фуқаролик қонунчилигида баъзи ҳолларда вояга етмаганларнинг **эмансипациясига**, яъни уларни тулалигича муомалага лаёкатли деб ҳисоблашга йул қўйилади.

Эмансипация-лотинча Emancipatio сўзидан олинган бўлиб, ҳуқуқларда тенглашиш маъносини билдиради.

Юридик шахс тушунчаси.

Ўз мулкида, ҳужалик юритишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳам мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз номидан мулкӣ ёки шартномавий ҳуқуқларга эга була оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажари оладиган, судда даъвогар ва жавобгар була оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади.

Ёдда тутинг!

Юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва муомала лаёқати, улар давлат руйхатига олингандан вақтдан бошланади ҳамда у тугатилган вақтда тугайди.

Юридик шахслар кўидаги турларга бўлинади:

- 1.Тижоратчи ташкилотлар.
- 2.Тижоратчи ташкилот булмаган юридик шахслар.

МУЛК ҲУҚУҚИ – бу уз эгасига унга тегишли мулкка нисбаган эгалик килиш, фойдаланиш ва тасарруф этиш бўйича ваколатлар берувчи ашёвий ҳуқуқдир.

Ўзбекистон Республикасининг Мулкчилик тўғрисидаги қонунига асосан мулкнинг шакллари мавжуд:

1. Хусусий мулк.
2. Жамоа мулки.
3. Давлат мулки.
4. Аралаш мулк.
5. Бошка давлатлар ҳамда халқаро ташкилотлар юридик ва жисмоний шахсларининг мулки.

Мулк ҳуқуқини химоя килиш усуллари.

Мулк ҳуқуқини химоя килиш усуллари.	
<i>Виндикацион даъво</i>	<i>Негатор даъво</i>
Мулкдорнинг уз мол-мулкни бошка хар кандай шахснинг ноқонуний эгалигидан қайтаришни суд орқали талаб килиб олиш ҳуқуқи. (ФК. 228-м).	Мулкка эгалик килаётган мулкдорнинг шу мулкдан фойдаланиши ва тасарруф этишдаги қонуний ҳуқуқларини амалга оширишидаги тусқинликларни бартараф этиш талабидир. (ФК 231-м).

Даъво муддати – дейилганда ҳуқуқи бузилаётган шахснинг даъвоси бўйича унинг ҳуқуқини химоя килиш муддати тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг биринчи қисми 1995 йил, иккинчи қисми эса 1996 йил қабул қилинган.

Мавзу бўйича мустақил тайёргарлик үчүн саволлар:

- 1.Ўзбекситон Республикаси фуқаролик кодекси кандай муносабатларни тартибга солади?
- 2.Кимлар фуқаровий-ҳуқуқий муносабат иштирокчилари була олади?
- 3.Ҳуқуқ лаёқати деганда нимани тушунаси?
4. Муомала лаёқати деганда-чи?
- 5.Юридик шахс деб кимларга айтилади?
- 6.Эмансипация тушунчасига таъриф беринг?
- 7.Васийлик ва хомийлик кимларга ва кандай холарда қайси орган томонидан тайинланади?
- 8.Мулк деганда нимани тушунаси?
- 9.Битим нима?
10. Тасарруф килиш ҳуқуқи кимларга таллуқли?

Масалани ечинг!

Фуқаро Шокиров Хамид болаликдан рухий касаллик билан огрийди. У 21 ёшга кирганида отаси, 25 ёшга тулганида онаси вафот этди. У катта ховлида ёлгиз колди. Хамидга амакиси васий этиб тайинлади. Хамид амакисини уйида яшай бошлади. Хамидларнинг кушниси Ахмад ака Хамиднинг олдига келди-да сен уйларида яшамаяпсан, уй буш турибди, рози булсанг мен сотиб олсам деди. Хамид уйни сотишга розилик билдирди. Бундан хабар топган Хамиднинг амакиси уйни сотишга рози эмаслигини, уйни олди-соттисига факатгина узи хакли эканлигини айтиб, Хамид ва кушниси уртасидаги огзаки шартномани бекор килди. Ахмад ака Хамиднинг амакисига уй сизники эмас, уй Хамидга ота-онасидан мерос уйнинг эгаси у, мен у билан келишдим, агар каршилик килсангиз тегишли органларга мурожаат киламан деди.

Савол:

- Ахмад аканинг харакатлари ҳуқуқий-ми?
- Хамиднинг амакисининг жавоби қонунга асосланганми?
- Хамид уз уйини сота оладими?
- Нима учун?

Тавсия этиладиган адабиётлар руйхати.

1. Каримов И. Ўзбекистон сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. // “Ўзбекистон”, Т.:1995.
2. Каримов И. Қонунлар халқ хизматида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VII сессиясидаги нутқ. // “Халқ сўзи”, 1996. 27 декабр.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
4. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан колсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
5. Каримов И.А. Янгиланиш ва ўзгаришлар жараёни орқага кайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
6. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
7. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлис маъруза.
8. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
10. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
11. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б. Ўзбекистон Республикаси Оила Кодексига шарҳлар. Т., 2000 й.
12. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик.// Т.: “Шарк”, 2002.
13. Давлат ва ҳуқуқ асослари. Изоҳли луғат.// Т., 1996.
14. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. // Т., 2000.
15. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. –916 б.

16. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
17. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: O`z. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 б

6- Мавзу: Меҳнат ҳуқуқи асослари

РЕЖА:

1. Меҳнат ҳуқуқи тушунчаси, предмети ва манбалари.
2. Меҳнат шартномаси. Уни тузиш ва бекор қилиш асослари.
3. Иш вақти ва дам олиш вақти.
4. Меҳнат низолари ва уларни ҳал этиш тартиби.

Меҳнат ҳуқуқи ҳуқуқшунослик тармоқлари орасида етакчи ўрин тутди. У ижтимоий меҳнатга оид муносабатларни тартибга соладиган ҳуқуқий нормалар тизимидан иборат. Бу муносабатлар меҳнат бозорига амал қилиш, меҳнатни ташкил қилиш ва уни қўллаш жараёнида намоён бўлади.

Меҳнатга оид муносабатлар куйидаги ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради:

Меҳнатга оид муносабатнинг субъекти - ходим корхона, муассаса, ташкилотнинг меҳнат жамоаси таркибига қўшилади ва ўз меҳнати билан корхона жамоаси олдидаги вазифани бажаришга киришади.

Ижтимоий меҳнат тақсимотига кўра, муайян меҳнат функциясини бажариш ходим мажбуриятларининг предмети ташкил этади. Муҳими шуки, бу иш бир қанча кишилар фаолияти билан уйғунлашган, яъни меҳнат кооперацияси доирасида бажарилади.

Ходимнинг ва меҳнат жамоаси ҳар бир аъзосининг иш фаолияти муайян режим ўрнатилган шароитда амалга оширилади. Меҳнатга оид муносабатлар субъектларининг меҳнатни ташкил этишга доир тартиб-интизом, қоида - талабларига бўйсунishi меҳнатга оид муносабатларнинг изчиллиги ва самарадорлигини белгиловчи зарур омиллардан бири.

Меҳнатга оид муносабатлар ихтиёрий ҳарактерга эга бўлсада, улар бевосита ишлаб чиқариш доирасида намоён бўлади ва муайян мақсадларни кўзлаб амалга ошириладиган ижтимоий фойдали фаолият саналади.

Хулоса қилиб айтганда, меҳнат ҳуқуқининг предмети, яъни меҳнат шартномаси бўйича ишлаётган ходимлар меҳнатининг ишлаб чиқаришда қўлланиши туфайли пайдо бўладиган ижтимоий меҳнатга оид муносабатлар ташкил этади. Ушбу муносабатлар меҳнат ҳуқуқи предметининг ядроси ҳисобланади.

Ижтимоий воқеликда меҳнат ҳуқуқининг предмети ташкил этувчи муносабатлар тизими меҳнатга оид муносабатлардан ташқари, улар билан муайян тарзда боғланган бошқа муносабатларни ҳам қамраб олади. Бу муносабатлар меҳнат муносабатларидан илгарироқ, улар билан бир вақтда, ёхуд бевосита меҳнат муносабатларидан келиб чиқиши мумкин. Мазкур муносабатлар жумласига:

Меҳнат соҳасида ташкилий бошқарувга оид муносабатларни;

Ишга жойлаштиришга оид муносабатларни ;

Кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш билан боғлиқ муносабатларни;

Меҳнат муҳофазаси ва меҳнат қонунчилигига риоя этишни назорат қилишга доир муносабатларни;

Меҳнат низоларини ҳал этиш билан боғлиқ муносабатларни киритиш мумкин.

Юқорида санаб ўтилган муносабатларнинг ҳар бирига хос хусусиятларга қисқача тўхталиб ўтамиз.

Меҳнат соҳасидаги ташкилий бошқарувга оид муносабатларда, одатда, иш берувчи билан меҳнат жамоаси, қасаба уюшмаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органлари ўртасида келиб чиқадиган муносабатларни акс эттиради.

Ишга жойлаштиришга доир муносабатлар ўрта умутаълим, хунар техника билим юртлири, техникумларни тамомлаган ёшларни, уруш ногиронлари ва қатнашчиларини, ҳарбий хизматни тугатиб, истеъфога чиққанларни, шунингдек жазони ўтаб бўлган шахсларни, меҳнат ва ишлаб чиқаришнинг қайта ташкил этилиши, корхоналарнинг банкрот бўлиши оқибатида ишдан бўшатишган кишиларни ҳамда аҳолининг бошқа тоифаларини ишга жойлаштириш каби масалаларни қамраб олади.

Ишлаб чиқаришда кадрлар тайёрлаш ва малакасини оширишга доир муносабатлар асосан ходимларнинг ўқиши, муайян касб ёки мутахассисликка эга бўлиши, шунингдек, ишлаб чиқаришдан ажралмаган ўз малакасини ошириши жараёнида шаклланади.

Меҳнат муҳофазаси ва меҳнат қонунларига риоя этишни назорат қилишга доир муносабатлар. Бу каби муносабатлар амалда ваколатли давлат идораларининг корхоналарда меҳнатни муҳофаза қилиш ва меҳнат қонунларига риоя этишни назорат қилиш жараёнида намоён бўлади.

Меҳнат низоларини ҳал қилишга доир муносабатлар. Бундай низолар асосан меҳнатни ташкил қилиш, шарт - шароитларини белгилаш ва ишлаб чиқаришга тадбиқ этиш жараёнида юзага келади. Кўпинча меҳнат низолари иш берувчи билан ходим ўртасида вужудга келган келишмовчилик ўз вақтида ҳал қилинмаган тақдирда рўёбга чиқади. Аммо меҳнат низолари жамоа шартномасини қабул қилиш юзасидан ҳам келиб чиқиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 72-моддасида кўрсатилишича, меҳнат шартномаси ходим билан иш берувчи ўртасидаги муайян мутахассислик, малака ёки лавозимга оид ишни, ички меҳнат тартибига бўйсунган тарафлар келишуви, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир. Меҳнат шартномаси мазмун-моҳияти жиҳатидан кўп қиррали бўлиб, биринчидан, фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқларини амалга ошириш шакли; иккинчидан, меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатларни келтириб чиқарувчи ва муайян вақт давомида амал қилишни таъминловчи асос; учинчидан, меҳнат ҳуқуқининг институти сифатида намоён бўлади. Бундан ташқари, меҳнат шартномаси фуқароларни ишга қабул қилиш, бошқа ишга ўтказиш ҳамда ишдан бўшатишга оид нормалар мажмуини ташкил этади.

Меҳнат шартномаси, аввало, фуқаролар томонидан уларни Конституцияда белгиланган меҳнат қилиш ҳуқуқларини амалга оширишнинг асосий шакли ҳисобланади.

«Меҳнат шартномаси»нинг тушунчаси муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у шартноманинг асосий белгиларини ўз ичига қамраб олади.

Ходим билан тузилган меҳнат шартномаси ишга қабул қилиш тўғрисида буйруқ чиқариш учун асос ҳисобланади.

Буйруқ тузилган меҳнат шартномаси мазмунига зид бўлмаслиги керак.

Ходим иш тартиби ёки графигига ёхуд меҳнат шартномаси шартларига мувофиқ, ўз вазифаларини бажариши лозим бўлган вақт иш вақти ҳисобланади.

Иш вақти:

1) қонун билан ёхуд, унга мувофиқ равишда бир кун, бир ҳафта ва бошқа календарь даврга белгиланган, ходимнинг корхонада ишлаши лозим бўлган соатлар сони (маслан, кунига 7-8- соат, ҳафтасига 40 соат);

2) календарь вақтнинг бир қисми (муайян кунлар ва соатлар). Бу вақт ичида ходим ўз иш жойида бўлиб, топширилган ишни белгиланган график ёхуд тартибга мувофиқ ёки улардан ташқари (иш вақтидан кейин, дам олиш кунлари ишлаш) вақтда бажарилиши лозим;

3) ҳақиқатда ишланган вақт. Бу вақт ичида ходим мавжуд график ёки тартибга мувофиқ равишда, шунингдек иш берувчининг буйруғи ёки руҳсати бўлган тақдирда мавжуд график, тартибдан ташқари ўз иш жойида ҳақиқатдан бўлиб, меҳнат вазифаларини бажаради. Меҳнат қонунчилигига кўра, ҳақиқатда иш бажарилмаган

даврлар (масалан, бекор туриб қолдинган вақт, ҳақ тўланиладиган танаффуслар) ҳам иш вақтига қўшилади.

Иш вақти бўйича имтиёзлар қонунда белгиланган.

Дам олиш вақти-ишлаётган ходимларни ишдан бўш вақти. Дам олиш вақти қонунда белгиланади. Улар иш кунидаги овқатланиш учун бериладиган вақт, бир иш куни билан иккинчи иш куни оралигидаги дам олиш вақти, хафталик дам олиш вақти, йиллик ва бошқа мақсадли татиллар, байрам кунлари ҳисобланади.

Мавзуга оид таянч иборалар:

Меҳнат; ижтимоий ҳимоя; меҳнат қонунчилиги; локал ҳуқуқий ҳужжатлар; меҳнат ҳуқуқи тизими; меҳнат ҳуқуқи институтлари; меҳнатни муҳофаза қилиш; меҳнат ҳуқуқи услублари.

Мавзуга оид назорат саволлари.

1. Меҳнат ҳуқуқи тушунчаси деганда нимани тушунасиш?
2. Меҳнат қонунчилигининг аҳамияти нималардан иборат?
3. Меҳнат ҳуқуқининг бошқа ҳуқуқ соҳалари билан ўзаро алоқадорлиги.
4. Меҳнат ҳуқуқининг услублари деганда нимани тушунасиш?
5. Меҳнат ҳуқуқи предмети тушунчаси.
6. Меҳнат ҳуқуқининг асосий вазифалари нималардан иборат?
7. Меҳнат ҳуқуқи тизими неча қисмдан иборат?
8. Меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари нималардан иборат?
9. Меҳнатга оид муносабатлар қандай хусусиятларга эга?
10. Меҳнат соҳасида ташкилий бошқарувга оид муносабатлар деганда нима тушунилади?

Тавсия этиладиган адабиётлар руйхати.

1. Каримов И. Ўзбекистон сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. // “Ўзбекистон”, Т.:1995.
2. Каримов И. Қонунлар халқ хизматида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VII сессиясидаги нутқ. // “Халқ сўзи”, 1996. 27 декабр.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
4. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан колсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
5. Каримов И.А. Янгиланиш ва ўзгаришлар жараёни орқага кайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
6. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
7. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзуида 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлис маъруза.
8. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
10. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.

11. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496
12. Ўзбекистон Республикасининг «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги 1993 йил 6 май қонуни
13. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик.// Т.: “Шарк”, 2002.
14. Турсунов Й. «Меҳнат ҳуқуқи» ўқув қўлланмаси. Т. «Молия» 1999 й.
15. Турсунов Й.Т., Усмонова М.А. «Меҳнат ҳуқуқи» ўқув қўлланма. Т. «Молия» 2001
16. Турсунов Й.Т. «Меҳнат ҳуқуқи». Дарслик. Т. «Молия» 2002 й.
17. Ўзбекистон Республикаси меҳнат Қонунчилиги бўйича меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. Тошкент, «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси», 2005 й.
18. Усманова М.А., Турсунов Й. Меҳнат ҳуқуқи. Т.: ТДЮИ, 2006 й. 250 б.
19. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.: Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
20. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: O`z. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 b

7- Мавзу: Оила ҳуқуқи асослари.

РЕЖА:

1. Оила ҳуқуқи тушунчаси, предмети ва манбалари.
2. Никоҳни тузиш тартиби ва шартлари.
3. Эр-хотиннинг мулкӣ ва номулкӣ ҳуқуқлари ҳамда мажбуриятлари.
4. Никоҳни бекор қилиш ва алимент ундириш тартиби.

Оила ҳуқуқи – бу эр-хотинлар, қариндошлар ота-оналар ва болалар уртасидаги шахсий номулкӣ ва улар билан боғлиқ мулкӣ муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқ тармоғидир

Оила ҳуқуқ предмети – оилавий ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинадиган муносабатлардан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, 1998 йил апрелда қабул қилинган, 1998 йил 1 сентябрдан қучга кирган Оила Кодекси оила ҳуқуқининг асосий манбаси ҳисобланади.

Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга (ЎЗР Конституцияси 63-м).

Никоҳ тузиш шартлари:

- Ўзаро никоҳ тузишни истаган шахсларнинг никоҳ ёшига етганлиги;
- Никоҳдан утувчиларнинг ўзаро розиликлари ва бошқалар;

БУНИ ЭСЛАБ ҚОЛИНГ!

“Никоҳ ёши эркаклар учун 18 ёш, аёллар учун 17 ёш этиб белгиланади”. (Оила Кодекси 15-м).

ТОПШИРИҚ-1.

1. Никоҳ тузишга, монёлик қиладиган ҳолатларни айтиб беринг?
2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида оила ҳақида нималар дейилган?

Ўзбекистон Республика Оила кодексининг 13-моддасида никоҳ тузиш тартиби белгилаб қуйилган. Унга кура, никоҳ ФХДЁ (Фуқаролик ҳолати далолатномаларни қайд этиш органи)да тузилади.

БУНИ ЭСЛАБ ҚОЛИНГ!

Никох тузиш ФХДЁ га ариза берган кундан бошлаб бир ой утгандан кейин, уларнинг шахсан узлари иттифокида амалга оширилади.

Никох тузиш муддати кечиктирилиши ёки кискартирилиши мумкинми? Агар мумкин бўлса, қандай ҳолатларда?

Никох руйхатдан утгандан бошлаб эр-хотин уртасида ҳуқуқ ва мажбуриятлар вужудга келади. Эр-хотиннинг шахсий ҳуқуқларига фамилия танлаш ҳуқуқи, оила турмуш масалаларини биргаликда ҳал қилиш ҳуқуқи, фуқаролик, яшаш жойи, касб танлаш, никохни бекор қилиш масалаларини ҳал этиш ҳуқуқи ва бошқалар қиради.

ТОПШИРИК-3.

1. Никох шартномасининг мазмуни нимадан иборат?
2. Сизнингча, никох шартномаси қулайми ёки оддий қонуний никох тузиш қулайми?

Никохни бекор қилиш икки йўл билан амалга оширилади, 1)ФХДЁ бўлимида. 2)Суд тартибида.

Алимент балогатга етмаган болалар фойдасига ундирилади. Алиментни ота ёки ташлаб кетган она тулайди. Бир болага даромаднинг 1/4 қисми, икки болага 1/3 қисми, уч ва ундан ортиқ болага 1/2 қисми туланади.

БУ САНАЛАРНИ ЭСЛАБ ҚОЛИНГ!

1998 йил – “Оила йили”
1999 йил – “Аёллар йили”
2000 йил – “Соглом авлод йили”
2001 йил – “Оналар ва болалар йили”
2010 йил- “Ёшлар йили”
2010 йил- “Баркамол авлод йили”
2011 йил- кичик бизнес вахусусий тадбиркорлик йили
2012 йил- мустақкам оила йили
2013 йил- обод турмуш йили

ТОПШИРИҚ-4.

қуйидаги масалаларни ечинг

1. Никох бекор қилиш жараёнида хотин эрига бувисидан мерос қолган уйни унга қолдиришни талаб қилди. У узининг бу талаби билан ҳақлими?

2. Никох бекор қилингандан кейин, ота-онаси билан қолган қизига алимент туламай қуйган, боиси ҳеч қаерда ишламаслиги эмиш. Ажраган хотинига маълумки, собиқ эри хонадонини ижарага бериб, пул ишлар экан. Ушбу даромаддан алимент ҳақи ушлаб қилиниши мумкинми ва хотин қандай иш юритиши керак?

БУ СЎЗЛАРНИ ЭСЛАБ ҚОЛИНГ!

Оила, никох, алимент, никох шартномаси, никох ёши.

ХИКМАТЛИ СЎЗЛАР ОЛАМИДА.

Агар дунёда энг мураккаб, шу билан бирга энг маъсулиятли касб нима деб сурашса, мен ота-оналик, мураббийлик деб айтган булардим.

И.А.Каримов

* * *

Ўзбек оиласи мустабидлик замониди ҳам ўзининг тарихан шаклланган киёфасини йуқотмади.

И.А.Каримов

* * *

Никохсиз турмуш ахлоқсизлик окибатидир.

Ш.Монтескье.

* * *

Оила - табиатнинг шох асарларидан биридир.

Ж. Сантаяна

* * *

Никох – кишилиқ жамиятининг биринчи поғонасидир.

Цицерон.

Тавсия этиладиган адабиётлар руйхати.

1. Каримов И. Ўзбекистон сиёсий-иҷтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. // “Ўзбекистон”, Т.:1995.
2. Каримов И. Қонунлар халқ хизматида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VII сессиясидаги нутқ. // “Халқ сўзи”, 1996. 27 декабр.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. //Т.1. Тошкент, 1996.
4. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. //Т.2. Тошкент, 1996.
5. Каримов И.А. Янгилаиш ва ўзгаришлар жараёни орқага қайтмайди // Халқ сўзи 2002. 5 апрель.
6. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва қучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
7. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлис маъруза.
8. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
10. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
12. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496
13. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси 1998 йил 30 апрел
14. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”.Дарслик.// Т.:“Шарқ”, 2002.
15. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
16. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). Н.В.Бобоев, Н.Т.Одилқориев. –Т.: О'з. Рес.ИИВ Akademiyasi, 2009. -568 б

7- Мавзу: Экология ҳуқуқи асослари

Режа

1. Экология ҳуқуқи тушунчаси ва унинг моҳияти
2. Табиатни муҳофаза қилиш объектлари
3. Табиат ресурсларига нисбатан мулк ҳуқуқи
4. Ер, сув ресурслари, ер ости бойликларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари

“Экология” сўзи (грекча “oikos” - уй, турар жой ҳамда “Logos” - таълимот) деган маънони билдиради. Демак, инсон ўз яшаш жойига қандай муносабатда бўлиши, турар жой, унинг атрофи тўғрисидаги тушунчани, таълимни билиши экология сўзининг тушунчаси билан чамбарчас боғлиқ. Экология табиат, уни эозлаш, ҳимоя қилиш, қўриқлашни билдиради.

Табиий бойликларни сақлаш ва улардан оқилона фойдаланиш, уларни муҳофаза қилиш соҳасидани муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги” қонун алаҳида ўрин эгаллайди. Бу қонун табиий муҳит шароитларини сақлашнинг, табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг ҳуқуқий иқтисодий ва ташкилий асосларини белгилаб беради.

Қонуннинг мақсади-инсон ва табиат ўртасидаги муносабатлар уйғун мувозанатда ривожланишини, экология тизимларини, табиат мажмуаларини ва айрим объектлар муҳофаза қилинишини таъминлашдан, фуқароларнинг қулай атроф-муҳитга эга бўлиши ҳуқуқини кафолатлашдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикасининг “Ер кодекси”, “Давлат ер кадастри”, “Ер ости бойликлари тўғрисида”ги ва Ўзбекистон Республикаси Қонунлар экология соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи манбалар ҳисобланади.

Табиатни муҳофаза қилиш объектлари

Республика қонунига мувофиқ табиатни ҳуқуқий муҳофаза қилиш объекти табиат (табиий муҳит) дир, у объектив тарзда, инсондан ташқарида мавжуддир ва унинг онгига боғлиқ бўлмаган ҳақиқат, инсон яшайдиган макон, унинг ҳаётининг шарт-шароити ва воситасидир. Буларга:

- ◆ ер усти ва ер ости сувлари;
- ◆ атмосфера ҳавоси;
- ◆ нодир ва қимматбаҳо минерал конлари;
- ◆ балиқ хўжалиги;
- ◆ ўрмонларнинг қўриқланадиган минтақалари;
- ◆ тарихий-табиий ва ёдгорлик боғлари;
- ◆ ботаника ва ҳайвонот боғлари;
- ◆ ўсимлик ва ҳайвонот дунёси;
- ◆ дендрарийлар ҳамда Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва халқаро шартномалар билан белгилаб қўйиладиган тартиб асосидаги бошқа ҳудудлар ҳамда алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар киради.

Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунни бузганлик учун ҳуқуқий жавобгарлик табиатни муҳофаза қилишнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади.

Табиатни муҳофаза қилиш ҳуқуқий жавобгарлиги-бу ҳуқуқий жавобгарликнинг таркибий қисми бўлиб, ҳуқуқий жавобгарлик учун мансуб барча шакллар, усуллар ва шартлар ҳам унга хосдир, аммо унинг ўзига хос алоҳида томонлари ҳам бор.

Айбдор бўлган шахслар маъмурий, жиноий, моддий ва бошқа жавобгарликка тортиладилар.

Маъмурий жавобгарлик турлари қуйидагилардир;

Жарима солиш; *маъмурий тартиб бузиш сабаби бўлган қуроолларни олиб қўйиш; қонунга хилоф равишда маъмурий тартиб бузиш сабаби бўлган қуроолларни мусодара қилиш; маъмурий қамоқ ва ҳоказо.* Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 8-бобида жавобгарлик турлари аниқ кўрсатилган.

Жиноий жавобгарлик; Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 4-бўлимида “Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар” турлари кўрсатилган ва бундай жиноятлар учун жазо чоралари белгилланган.

Айбдор хулқида ноўрин хатти-ҳаракат мавжуд бўлганда белгиланган тартибга қўра қўлланиладиган интизомий жавобгарлик ҳам мавжуд.

Атамалар.

Темир йўл, сув, ҳаво, қовур транспорти, тоғ-кон саноати, Табиат муҳофазаси ерлари, дендрология боғлари, ботаника боғи, заказниклар, табиат ёдгорликлари. қўриқхоналар, миллий боғлар, ўрмон фонди ерлари, дарё, кўл, сув омбори, канал, ички денгизлар), музликлар.

Назорат саволлари.

1. Ўрмондан фойдаланиш усуллари (субъект, версал ва маҳсус)
2. Ер ҳуқуқий муносабатлари тушунчаси?
3. Табиий ресурслар қандай мулк сифатида конституцияда белгиланган? (мулк, табиий ресурс)
4. Экологик жавобгарлик неча ёшдан жавобгарликка тортилади?
5. Сув ва сувдан фойдаланиш тушунчаси?
6. Ҳайвонот дунёсидан фойдаланиш бу...
7. Жамият ва табиат ўртасидаги ўзаро муносабатлар шаклларига нималар киради?
8. Экология ҳуқуқи қандай услубларда ўрганилади? (диалектик, анализ, синтез)
9. Ҳалқаро ташкилотларнинг экологик назорати (ҳалқаро, ташкилотларнинг қонунлари, жазо турлари)

Адабиётлар:

1. Каримов И.А “Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хафсизликка таҳдид барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” Т. “Ўзбекистон”, 1997й.
2. Каримов И.А. “Қишлоқ хўжалиги тараққиёти-тўқин ҳаёт манбаи” Т. “Ўзбекистон” 1998й.
3. Каримов И.А. ЮНЕСКО Ижроия Кенгаши сессиясининг 155-яқунловчи Мажлисида сўзлаган нутқи. Ўзбекистон овози. 1998й. 7 ноябрь
4. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
5. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзуида 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси маъруза
6. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
7. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
8. 9.Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.

9. 10. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496
10. Ekologiya huquqi. Darslik. / Mas`ul muharrir: M.B. Usmonov. - Toshkent: TDYI, 2006. - 361 b.
11. Экологическое право Республики Узбекистан. Учебник для студентов, обучающихся по специальности «Правоведение» // Авторский состав: Рустамбоев М.Х., Усманов М.Б., Жураев Ю.А. и др. // Ответственные редакторы: Скрипников Н.К., Жураев Ю.А. - Ташкент: ТГЮИ, 2006. - 415 с.
12. Нигматов А.Н. Ўзбекистон Республикасининг Экология ҳуқуқи. Дарслик. - Тошкент: ТДЮИ, 2004. - 320 б.
13. Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”. Дарслик. // Т: “Шарк”, 2002.
14. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.: Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
15. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: O`z. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 b

8-Мавзу: **Жиноят ҳуқуқи асослари.**

РЕЖА:

1. Жиноят ҳуқуқи тушунчаси, предмети, вазифалари ва манбалари.
2. Жиноят тушунчаси, унинг турлари, белгилари ва элементлари.
3. Жиноятни оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатлар.
4. Жиноий жазо ва унинг турлари.,

Республикаимиз олдида турган ғоят муҳим вазифалардан бири кейинги вақтда ўсиб бораётган жиноятчиликка қарши кураш олиб боришдир. Бу вазифани ҳал этиш давлат ва фуқаролар томонидан доимо куч ғайрат сарфлашни, ижтимоий-иқтисодий, тарбиявий ва ҳуқуқий тадбирларни оғишмай амалга оширишни тақозо этади. Бу борадаги ишда қайси қилмишлар жиноят ҳисобланади-ю, мазкур жиноятни содир этган шахсларга қандай жазо берилиши лозимлигини белгилаб берадиган ҳуқуқий меъёрлар катта аҳамиятга эга.

Жиноят ва жиноий жавобгарлик асослари

Ўзбекистон Республика жиноят кодексининг 14-моддасида **«Айбли ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) жазо қўллаш таҳдиди билан жиноят» деб белгиланган.**

Бу эса жиноят-ижтимоий хавфли қилмиш эканлигини англатади, чунки у содир этилганда (ёки содир этилиши мумкин бўлганда) ижтимоий муносабатларга жиддий путур етказилади. Лекин ижтимоий хавфлилик турлича бўлиши мумкин. Майда безорлик бир жамоат хавфсизлигини, ўғирликлар, танга шикаст етказишлар, одам ўлдириш - бошқа жамоат хавфсизлигини келтириб чиқариши мумкин. Шунинг учун ҳам Жиноят кодексга кўра жиноий қонун тақиқлаган ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсларгина жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Жиноят қонуни тақиқлаган ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) қонун қўриқлайдиган объектларига жиддий путур етказадиган ёки етказиши мумкин бўлган ҳаракат шаклида, масалан, шахснинг вояга етмаган болаларини боқибдан атайин бош тортиганида бўладиган ўз бурчларини бажармаслик шаклида ифодаланиши мумкин.

Жиноят ҳуқуқи ҳуқуқнинг бошқа соҳаларидан қуйидаги жиҳатлари билан фарқ қилади:

- ◆ биринчидан, жиноят содир этилиши муносабати билан вужудга келган жиноий-хукукий муносабатларда, бир томондан, жамият, давлат, иккинчи томондан эса жиноят содир этган шахс субъект бўлади;
- ◆ иккинчидан жиноий-хукукий норма билан белгилаб қўйилган таъқиқларни бузганлик учун, одатда, суд давлат номидан қўллайдиган жиноий жазо берилади.

Республикаимиз Конституциясининг 26-моддасига кўра ҳеч ким суд ҳукмисиз ва қонунга номувофиқ ҳолда жиноят содир этишда айбдор деб топилиши ҳамда жиноий жазога тортилиши мумкин эмас.

Жиноий ҳуқуқ нормалари ўз мазмунига кўра икки қисмга бўлинади; улардан бири жиноят ҳуқуқининг умумий ўрнини, қоида ва тартибини белгилаб беради, иккинчиси эса аниқ жиноятлар белгиларини таърифлаб, мазкур жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан қўлланиладиган жазоларни аниқлайди. Биринчи хил нормалар жиноят ҳуқуқининг Умумий қисмини, иккинчи хил нормалар эса Махсус қисмини ташкил этади.

Умумий ва Махсус қисмлар узвий боғлиқдир. Махсус қисм нормалари Умумий қисм асосидагина қўлланилиши мумкин. Айни пайтда Умумий қисм ҳаётни фақат Махсус қисм нормалари орқалигина акс эттиради. Жиноят ҳуқуқи Умумий ва Махсус қисмларининг бир-бири билан алоқаси жиноят учун жазо белгилаш чоғида ҳам намоён бўлади. Қонун суд зиммасига Умумий қисм нормаларига асосланиб Махсус қисм моддаларида кўрсатилган турдаги ва нормадаги жазони тайинлаш мажбуриятини юклайди. Жазо тайинлаш чоғида Умумий қисм нормалари асосида мазкур ҳолда жиноий жазодан озод этувчи ёки шартли қамоқ жазосини қўллаш имконини берадиган ҳолатлар бор-йўқлиги аниқланади.

Жиноят ҳуқуқи:

- ◆ қонунийлик;
- ◆ фуқароларнинг қонун олдида тенглиги;
- ◆ демократизм;
- ◆ инсонпарварлик;
- ◆ одиллик;
- ◆ айб учун жавобгарлик;
- ◆ жавобгарликнинг муқаррарлиги принципларига асосланади.

Қилмиш жиноят деб топилиши учун унинг ижтимоий хавфли бўлиши ва қонун билан қўриқладиган объектларга зарар етказадиган ёки шундай зарар етказиши реал бўлиши шарт.

Жиноятлар ижтимоий хавфлилик даражасига кўра ижтимоий хавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган, оғир ва ўта оғир турларга бўлинади.

Хавфи катта бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарздаги жазо назарда тутадиган жиноятлар киради, шунингдек эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарздаги жазо назарда тутадиган жиноятлар киради.

Унча оғир бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан ортиқ, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарздаги жазо назарда тутадиган жиноятлар, шунингдек эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда киради беш йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарздаги жазо назарда тутилган жиноятлар киради.

Оғир жиноятларга беш йилдан ўн йилгача бўлган муддатга озодликдан маҳрум қилиш кўзда тутилган қасддан қилинган жиноятлар, ўта оғир жиноятларга ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ёки ўлим жазоси кўзда тутилган қасддан содир қилинган жиноятлар киради.

Жиноятлар ижтимоий хавфлилиги даражасига кўра тавсифланишидан ташқари такрор, гуруҳ томонидан содир этилган ва рецидив жиноятларга бўлинади.

Жиноий жавобгарлик дейилганда жиноят қонунида муайян қилмишнинг жиноят

сифатида ифодаланган баҳоланишини ва айбдорнинг уни содир қилганлик учун жамият олдида жавоб беришини тушунмоқ керак.

Жиноий жавобгарлик жиноят оқибати бўлган жазо билан узвий боғлиқдир. Жиноий жавобгарлик жиноят қонунининг бузилишидан бошланадики, бу эса давлатнинг қонун бузувчини содир қилинган қилмиши учун жавобгарликка тортиш, унга жиноят қонунда кўзда тутилган жазони тайинлаш ҳуқуқи ва бурчини вужудга келтиради. Жиноий жавобгарлик, иш кўриладиган вақтга келиб, у бенуксон ҳулқи туфайли судда ижтимоий хавфли эмас деб топилса, гарчи ҳамма вақт бўлмаса-да, жазо орқали амалга оширилади. Масалан, жиноят содир қилган шахс суд ҳукми билан жазодан озод қилиниши мумкин. Жиноий жавобгарлик-жазодан кўра кенгроқ тушунчадир ва у жазо қўлланмай туриб ҳам жорий этилиши мумкин, лекин жазони жиноий жавобгарликка тортмай туриб бериб бўлмайди.

Жиноий жавобгарлик қонун билан қатъий белгиланган вақт чегараларида мавжуддир. У муайян шахс жиноят содир қилган фурсатдан бошланади ва ё давлат шахсга ижтимоий ёки маъмурий таъсир ўтказиш чораларини қўллаган ҳолда, жиноий жавобгарликка тортиш ҳуқуқидан воз кечганида, ёки жиноий жавобгарликка тортиш даврининг муддати тугагани, ё бу авф умумий ёки гуноҳидан ўтиш актлари муносабати билан тўхтади.

Жиноят таркиби - бу қонун томонидан аниқланган аломатлар йиғиндиси бўлиб, уларнинг мавжудлиги жиноят сифатини тавсифлайди. Жиноят таркибининг аломатлар йиғиндиси узлуксиз бутундир. Аломатлардан ақалли биттасининг бўлмаслиги жиноятнинг ҳам йўқлигини билдиради.

Жиноятнинг таркибини ҳосил қилувчи аломатлар зарурий ва факультатив белгиларга бўлинади. Зарурий белгилар жиноятнинг ҳар қандай таркиби учун зарур, улар объект объектив томони, субъект, субъектив томон. факультатив белгилар эса айрим таркиблар: ўрин, усул. вазият, вақт, сабаб, мақсад, махсус субъект, ва ҳоказоларни тавсифлашда қонунлар томонидан кўзда тутилади. Бунда факультатив белгилар жиноят муайян таркибига мувофиқ тарзда бу таркиб учун зарурий белги тусини касб этади.

Жазо турлари:

Жарима;

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш;

Ахлоқ тузатиш ишлари;

Хизмат буйича чеклаш;

камок;

Интизомий қисмга жунатиш;

Озодликдан маҳрум қилиш;

Улим жазоси;

Асосий жазолардан ташқари қуйидаги қушимча жазолар ҳам қўлланиши мумкин:

Харбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш;

БУ СЎЗЛАРНИ ЭСЛАБ ҚОЛИНГ!

Жиноят, жиноят ҳуқуқи, жиноят таркиби, жиноят объекти, жиноят субъекти, жиноий жазо, санкция.

Назорат саволлари.

1. Жиноят нима.?
2. Жиноятҳуқуқи нимани ўргатади?
3. Жиноий жавобгарликдан озод қилиш деганда нимани тушунаси?
4. Вояга етмаганларни неча ёшдан жавобгарликка тортилади?
5. Жазо турларини ёзинг.

6. Жиноят турларини биласизми?
7. Жиноят тарикби деганда нимани тушунаси?
8. Жиноятчилик соҳасидаги қонунларни ёзинг.
9. жиноятни оғирлик даражаси қандай тушунча?

Тавсия этиладиган адабиётлар руйхати.

- 1.Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14.
- 2.Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзуида 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси маъруза.
3. Каримов И. А Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза
- 4.Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
- 5.Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
- 6.Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Умумий қисм.— Т.: ИЛМ ЗИҲО, 2006.—608 б.
- 7.Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм.— Т.: ИЛМ ЗИҲО, 2006.—912 б.
- 8.Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. (Махсус қисм.) Дарслик. — Т.: Ўқитувчи, 2003. —560
- 9.Рустамбаев М.Х. Уголовное право Республики Узбекистан. (Особенная часть.) Учебник. —Т.: Мир экономики и права, 2002. —528 с.
- 10.Рустамбаев М.Х., Тохиров Ф., Эркаходжаев А.К. Жиноят ҳуқуқи. (Махсус қисм.) Дарслик. -Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2000. —528 б.
- 11.Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. (Умумий қисм.) Дарслик.—Т.: ИЛМ ЗИҲО, 2005.— 478 б.
- 12.Саидов А., Таджиханов У. Одилқориев Х. “Давлат ва ҳуқуқ асослари”.Дарслик.// Т.:“Шарк”, 2002.
- 13.Давлат ва ҳуқуқ асослари. Изоҳли луғат.// Т., 1996.
- 14.Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. // Т., 2000.
- 15.Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. –916 б.
- 16.Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
- 17.Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: О`з. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 б

9-Мавзу: Халқаро ҳуқуқ асослари

Режа:

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши
2. Халқаро ҳуқуқ тушунчаси (таърифи). Халқаро ҳуқуқ объектлари. Халқаро ҳуқуқ функциялари.

3. Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқий тизими.
Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ-Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни. Халқаро ҳуқуқ тизими.
4. Ўзбекистон Республикаси ташки сиёсати ва дипломатияси. Халқаро ҳуқуқ ва Конституция.

Халқаро ҳуқуқ - ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби ўз-ўзидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният тараккиётининг дастлабки боскичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бири-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлатчиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ пайдо бўлган.

Агар, "халқаро ҳуқуқ" тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ сифатида тушунилса, у ҳолда, давлатчилик пайдо бўлиб, ривожланиши билан вужудга келганини эътироф этиш лозим.

Халқаро ҳуқуқ — тарихий ижтимоий-ҳуқуқий амалиёт ривожланиши натижасидир. Инсонларнинг (гуруҳлар, табакаларнинг) уз миллий манфаатларининг англаш воситаси сифатида пайдо бўлиши, айниқса халқаро муносабатларнинг доимий узгариб туришига алоқадорлиги билан халқаро ҳуқуқ миллий давлатлар ва халкларнинг тараккиётига муҳим таъсир курсатган ва курсатиб келмоқда. Кишилиқ тарихи давомида халқаро ҳуқуқ нафақат халқаро муносабатларнинг тараккиёти билан бирга ривожланиб келган, балки уларга маълум даражада таъсир ҳам курсатган.

Халқаро ҳуқуқнинг келиб чиқиши табиий-объектив жараёндир. Халқаро ҳуқуқ пайдо бўлишининг умумий шарт-шароити — давлатларнинг хоҳиш-иродаси эмас, балки инсоният ҳаётининг шароити, унинг тарихий тараккиёти, инсоннинг атрофдаги дунё билан ўзаро муносабати, ижтимоий меҳнат тақсимооти, давлатларнинг пайдо бўлиши ва ривожланишидир.

Халқаро ҳуқуқ — бизни ураб турган дунёнинг муҳим бир ажралмас қисмидир. У доимий равишда инсонга, халкларга, давлатларга таъсир курсатиб келади.

Халқаро ҳуқуқ муҳим ҳуқуқий категория бўлиб, халқаро муносабатлардан, уларнинг иктисодий, сиёсий, ҳарбий, маданий ва бошқа хусусиятларидан ушиб чиққан.

Шундай қилиб, халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши бевосита давлатларнинг вужудга келиши ва ривожланиши билан боғлиқ. Давлатлар тараккиётининг объектив шарт-шароити улар уртасидаги сиёсий, иктисодий, маданий ва ҳуқуқий муносабатларни ўрнатиш заруратини келтириб чиқаради. Бунинг натижаси уларок ҳуқуқнинг мустақил тизими сифатида халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ва ривожланишидир.

Халқаро ҳуқуқ давлатлар, халклар ва халқаро ташкилотлар уртасидаги турли хил муносабатларни тартибга солишга қаратилган.

Халқаро ҳуқуқ тушунтаси (таърифи)

"Халқаро ҳуқуқ" тушунчасини аниқлаш ва унга таъриф бериш халқаро ҳуқуқ фанининг энг муҳим вазифаларидан биридир. Агар, давлат ва ҳуқуқ назарияси фани давлатларнинг миллий ҳуқуқий тизимига ҳос бўлган ҳодисаларни урганса, халқаро ҳуқуқ фани эса давлатлараро ёки кенгрок маънода халқаро муносабатларга ҳос бўлган ҳодиса ва жараёнларнинг ҳуқуқий хусусиятларини куриб чиқади.

Халқаро-ҳуқуқий меъёрларда миллий давлатларнинг ўзаро муносабатларидаги мураккаб жараёнлар уз аксини топади. Уларнинг асосида шаклланаётган, халкларнинг субъектив хоҳиш-иродасига эмас, балки ижтимоий тараккиётнинг объектив омилларига ҳос келадиган ҳуқуқий онг халқаро ҳуқуқда уз ифодасини топади.

Хозирги халқаро муносабатларга таъсир килувчи куплаб омиллар ичида халқаро ҳуқуқ устуворлиги тўғрисидаги коида ХХІ асрдаги цивилизация ва ҳуқуқий онг даражасига купрок мос келади.

Халқаро ҳуқуқ фанида халқаро ҳуқуқ тушунчасига турли хил таърифлар берилган. Халқаро ҳуқуқ — бу "давлатлар ва ушбу ҳуқуқ тизимининг бошка субъектлари уртасидаги муносабатларни тартибга солувчи юридик меъёрлар тизими"дир.

Халқаро ҳуқуқ — бу тинчлик ва ҳамкорликни таъминлаш мақсадида давлатлараро муносабатларни тартибга солувчи юридик меъёрлар тизимидир.

Халқаро ҳуқуқ айнан юридик меъёрлардан ташкил топган. Таъкидлаб ўтиш лозимки, давлатлар ўртасидаги муносабатлар нафақат халқаро-ҳуқуқий меъёрлар билан, балки сиёсий, ахлоқий меъёрлар ҳамда амалиёт ва бошка меъёрлар билан ҳам тартибга солинади.

Куйидагилар халқаро-ҳуқуқий муносабатлар объекти сифатида намоён булади:

- биринчидан, худуд (территория) ва халқаро ер кенглиги;
- иккинчидан, хатти-харакатлар;
- учинчидан, хатти-харакатлардан тийилиш.

Халқаро ҳуқуқ функциялари

Халқаро ҳуқуқнинг функцияларини кўриб чикмай, унинг моҳиятини очиб бериш мумкин эмас.

Халқаро муносабатларни тартибга солувчи халқаро ҳуқуқ куйидаги функцияларни бажаради:

1. Мувофиқлаштирувчи функция. Давлатлар халқаро ҳуқуқ меъёрлари ёрдамида халқаро ҳамкорликнинг турли соҳаларида умумий қабул қилинган хулк-атвор стандартларини белгилайди.

2. Тартибга солувчи функция. Бу давлатлар томонидан қатъий коидаларни белгилашда намоён бўлади. Буларсиз давлатларнинг жахон ҳамжамияти билан муносабатлари **ва** биргаликда мавжудлигини тасаввур қилишнинг имкони йўқ.

3. Таъминлаш функцияси. Бунда халқаро ҳуқуқ шундай меъёрлар-ни узида мусаҳкамлайдики, бу давлатларнинг кўп йиллик алоқалари жараёнида белгиланган маълум хулк-атвор коидаларига риоя кшшшига ундайди.

4. Муҳофаза функцияси. Бу давлатлар миллий манфаатлари **ва** конуний ҳуқуқларини ҳимоя қилади.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқий тизими

Ҳуқуқ бир-бирига боғлиқ, мустақил икки ҳуқуқий тизим (ички давлат ҳуқуқи ва халқаро ҳуқуқ) томонидан ташкил килинади деб тушунилиши халқаро ҳуқуқ фанида ҳам, ҳуқуқ назарияси фанида ҳам тан олинган, эътироф этилган. Ушбу муаммо хусусида ҳуқуқшунослик Фанида турли хил назариялар олга сурилган.

Баъзи бир олимлар халқаро ҳуқуқни ягона ҳуқуқий тизим деб ҳисоблайдилар. Улар давлатларнинг ички муносабатларини ҳам халқаро ҳуқуқ тартибга солади, деб маълум бир боскичда давлатларни ички ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланишини ҳам инкор килмайдилар, лекин келажакда халқаро ҳуқуқнинг ривожланиши билан йўқ бўлиб кетади, деб ҳисоблайдилар.

Бошка бир муаллифлар халқаро ҳуқуқ факат давлатларнинг миллий ҳуқуқида назарда тутилган доирадагина мавжуд булади, яъни у муайян давлатнинг ташки ҳуқуқи сифатида хизмат килади, деб ҳисоблайдилар.

Ички давлат ҳуқуқи ва халқаро ҳуқуқнинг ўзаро алоқадорлиги шундаки, халқаро ҳуқуқ давлатларнинг конституциявий тузуми билан, давлатлар ва халқаро муносабатларнинг бошқа субъектлари билан ўзаро муносабатларда давлат иродасини ифодалашга ваколатли давлат ҳокимияти органлари тизими билан, шунингдек, ҳар қандай давлатнинг ички иши ҳисобланадиган ва одатда халқаро-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш доирасига қирмайдиган ишларнинг мавжудлиги билан ҳисоблашишга мажбурдир.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни

Халқаро оммавий ҳуқуқ — давлатлараро муносабатларни тартибга солувчи юридик меъёрларнинг мустақил тизимидир.

Халқаро ҳуқуқий тизими меъёрларини яратишнинг узига хос томони шундаки, бу жараёнда субъектларнинг узи ихтиёрий равишда, хохиш-иродасини билдириш йули билан иштирок этадилар. Бинобарин, халқаро ҳуқуқ уйғунлаштирувчи ҳамда мувофиқлаштирувчи характерга эга.

Халқаро ҳуқуқий тизим субъектларининг узидан бошқа қандай-дир бир бу тизимга нисбатан "ташқаридан" бўлган субъектлар меъёрлар яратиш жараёнида иштирок этмайди.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати ва дипломатияси

Ташқи сиёсат тушунчаси давлатнинг халқаро муносабатлардаги умумий йуналишини қамраб олади.

Ташқи сиёсат давлатнинг бошқа давлатлар, халқлар ва халқаро ташкилотлар билан ўзаро муносабатлари соҳасидаги фаолиятининг мақсадлари ва воситалари мажмуини қамраб олади.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойил-лари Конституциянинг 17-моддасида қонуний жихатдан мустаҳкам-лаб қуйилган.

"Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати ва халқаро фаолияти Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, "Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномалар тўғрисида "Ғи Қонуни", Ўзбекистон Республикаси "Қудуффа тўғрисида"Ғи, "Ўзбекистон Республикаси ҳарбий доқтринаси тўғрисида"Ғи Қонунлари ва бошқа қонунчилик ҳужжатларидаги тамойиллар ва меъёрларга, Қирлашган Қиллатлар Ташқилоти ва Европада Ҳавфсизлик ва Ҳамқорлик Ташқилотининг тамойил ва мақсадларига, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ратификация қилган Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномалари ва битимларидан қелиб чиқадиган мажбуриятларга асосланади "дейилади, 1996 йилдаги "Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий тамойиллари тўғрисида"Ғи Қонуннинг 1-моддасида. Дипломатия ташқи сиёсатнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Айнан ташқи сиёсат дипломатиянинг мақсад ва вазифаларини белгилаб беради. Дипломатия амалий тадбирлар, шунингдек, ташқи сиё-сатни амалга оширишда фойдаланиладиган шакл, воситалар ва ме-тодлар мажмуини ифодалайди. Дипломатия билан бир қаторда давлатнинг иқтисодий, маданий ва бошқа муҳим алоқалари ҳам унинг ташқи сиёсий воситалари ҳисобланади.

Таянч сўзлар

Халқаро ташқилотлар, қиллатлар лигаси, БМТ Бош ассамблеяси, БМТ ҳавфсизлик Қенгаши, халқаро ҳужжат, деклорация, Қонвенция, пактлар, ихтисослашаган Қенгаш, ЮНЕСКО, Халқаро суд

Саволлар.

1. Инсон ҳуқуқлари деганда нимани тушунаси?
2. Инсон ҳуқуқи курсининг моҳияти нимада?
3. Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари фарқи нимада?
4. инсон тушунчасига таъриф беринг
5. БМТ нинг инсн ҳуқуқлари соҳасидаги ўрни нимада?
6. Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларига қандай эътибор берилмоқда?
7. Инсон ва жамиятнинг ўзаро муносабати

Фойдаланган адабиётлар

Раҳбарий адабиётлар.

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 364 б.
2. Каримов. И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий- ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Т., «Ўзбекистон» 1995 и, 24-бет.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т. 2. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 380 б.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон – келажаги буюк давлат. // Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1 – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 364 б.
5. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т. 3. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 366 б.
6. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т. 4. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – 394 б.
7. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. Т. 5. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – 384 б.
8. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т. 6. – Тошкент: Ўзбекистон, 1998. – 429 б.
9. Каримов И.А. Халқимиз жипслиги - тинчлик ва тараққиёт гарови. Т.; «Ўзбекистон» 1998 и, 5-6-бетлар.
10. Каримов И. А. “Аёлга эҳтиром” Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 6 йиллигига бағишланган тантанали мажлисда сўзи, Т, “Ўзбекистон”, 1998, 10-б
11. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Т. 7. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999. – 413 б.
12. Каримов. И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т.; «Ўзбекистон», 1999 йил, 31-бет
13. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. Т. 8. – Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – 525 б.
14. Каримов И. А. Ислохотлар ва инвестициялар бўйича идоралараро мувофиқлаштирувчи кенгаш йиғилишидаги маъруза. ТАТ 8. 2000 йил 1 феврал. Тошкент, Ўзбекистон. 141-б
15. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т. 9. – Тошкент: Ўзбекистон, 2001. – 439 б.
16. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – 432 б.
17. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003. – 320 б.

18. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т. 12. – Тошкент: Ўзбекистон, 2004. – 400 б.
19. Каримов И.А. Эл-юрт ташвиши билан яшаш ва ишлаш асосий мезон. «Халқ сўзи», 2004 йил 16 октябрь.
20. Каримов И.А. Қонун ва адолат устиворлиги эркин ва фаровон ҳаёт калитидир. «Халқ сўзи», 2004 йил 18 сентябрь.
21. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. «Халқ сўзи», 2005 йил 29 январь.
22. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. Т. 13. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005. – 448 б.
23. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатлари – энг олий қадрият. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 13 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. «Халқ сўзи», 2005 йил 8 декабрь. № 241.
24. Каримов И.А. Ўзбекистон демократик тараққиётининг янги босқичида. Т.: Ўзбекистон, 2005. - 32 б.
25. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. Т. 14. – Тошкент: Ўзбекистон, 2006. –280 б.
26. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. Т.15. – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. –320 б.
27. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т.16. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. –368 б.
28. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. –48 б.
29. Каримов И.А. Асосий мақсадимиз – юртимизда эркин ва обод, фаровон ҳаёт барпо этиш йўлини қатъият билан давом эттиришдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. –48 б.
30. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: “Маънавият”, 2010. –174 б.
31. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
32. Каримов И.А. Энг асосий мезон-ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. -24 б.
33. Каримов И.А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”/Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Т.: “Ўзбекистон”. 2010 Б-14
34. Каримов И. А. «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзuida 2010 йил 12 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлис маъруза.
35. Каримов И. А. Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза

Махсус адабиётлар

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -Т.: O'zbekiston, 2010. - 40 б.
2. Конституция Республики Узбекистан. -Т.: Узбекистан, 2010. - 40 б
3. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. -Т.: “Ўзбекистон”, 2010.- 496 б.
4. Саидов А., Таджиханов У., Одилқориев Х. Давлат ва ҳуқуқ асослари. Т. "Шарқ", 2002 йил.
5. Исломов З., Хусанов О., Мирхамидов М. Ҳуқуқшунослик. Маърузалар матни. Т., 2000 йил.
6. Иаюмов З., Мирхамидов М. Ҳуқуқшунослик. Т., "А. Кодирий номидаги халқ мероси". 2002 йил.
7. Ҳуқуқшунослик. Т., ЦПИУЛ. 2002 йил.
8. Исломов З. Давлат ва ҳуқуқ: умумназарий масалалари. Т. "Адолат", 2000 йил.
9. Холмуминов Қ-Т- Ўзбекистонда ҳуқуқий давлат куриш. Т., 1998 йил.
10. Холмуминов Қ- Т. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т., 1998 йил.
11. Давлат ва ҳуқуқ асослари: Изоҳли луғат. Т., 1996 йил.
12. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т., 2000 йил.
13. Исламов З.И. Теория государства и права. 4.1,2. Т., 1997 год.
14. Никитин А.Ф. 200 вопросов и ответов по основам государства и права. М., 1998 год.
15. Гришина Е.П. Основы государства и права. М., 1995 г.
16. Таджиханов У., Саидов А. Ҳуқуқий маданият назарияси. 2 томли. Т., 2001 йил.
17. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга шарҳлар. Т., 2000 йил.
18. Алимов Ҳ.Р. Маъмурий ҳуқуқ- Дарслик. Т., 1995 йил.
19. Зокиров И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. 1 қисм. Т., 1996 йил.
20. Зокиров И.Б. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. 2 қисм. Т., 1999 йил.
21. Раҳмонкулов Ҳ. Р. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 1- ва 2-қисмларига умумий тавсиф ва шарҳлар, 2 жилд, Т., 1997-1999 йил.
22. Абдусаломов М. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. 2 қисм. Т., 1999 йил.
23. Фуқаролик ҳуқуқи. Дарслик. Т., ТДЮИ. "Адолат", 1999 йил.
24. Эгамбердиев Э. Фуқаролик процессуал ҳуқуқий муносабатлар. Т., "Адолат" 2000 йил.
25. Раҳмонкулов ҲР. Олди-сотди шартномаси. Т., 2000 й.
26. Раҳмонкулов ҲР. Хусусий мулк ва унинг дахлсизлиги. Т., 2000 йил.
27. Тошев Б. Муаллифлик ҳуқуқи. Т., 1997 йил.
28. Топилдиев В. Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш курси бўйича уқув-услубий қўлланма. Т., 2003 йил.
29. Хусанов О. ва бошқалар. Инсон ҳуқуқлари. Т., "Шарқ", 1997 й.
30. Турсунов Й. Меҳнат ҳуқуқи. Ўқув қўлланма. Т., 2000 йил.
31. Гасанов М. Ўзбекистон Республикаси меҳнат шартномаси. Т., "Адолат", 1996 йил.
32. Вохидова А.А. Банк ҳуқуқи. Т., 2000 йил.
33. Иноятлов А.А. Меҳнат ҳуқуқи. Т., "Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси" 2002 йил.
34. Отаҳўжаев Ф. Никоҳ ва уни ҳуқуқий тартибга солиниши. Т., "Ўзбекистон", 2000 йил.
35. Ўзбекистон Республикаси Оила Кодексига шарҳлар. Т., 2000 й.
36. Хайитбоев Э.Р. Экология ҳуқуқи. Ўқув қўлланма. Т., 2001 йил.
37. Усмонов М.Б. Ер ва қонун.-Тошкент, "Адолат", 1994 йил.
38. Холмуминов Ж.Т. Экология ва қонун. Тошкент, "Адолат", 2000 йил.

39. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. М. 1982 г.
40. Муаллифлар жамоаси. Жиноят ҳуқуқи. Дарслик. Т., "Адолат; 1998 йил.
41. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексига шарҳлар. Т., 1997 йил
42. Курбонов Р. Зарурий мудофаа. Т., 1999 йил.
43. Саидов А. Халқаро ҳуқуқ - 2 томли. Т., 2001 йил.
44. Тузмухаммедов Р. Халқаро ҳуқуқ асослари. Т., "Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси", 1998 йил.
45. Мазов В.А. Ответственность в международном праве. М., 1979 г.
46. Зокиров И. Фуқаролик ҳуқуқи. -Т.: ТДЮИ. 2006.
47. Ekologiya huquqi. Darslik. / Mas'ul muharrir: M.B. Usmonov. - Toshkent: TDYI, 2006. - 361 b.
48. Экологическое право Республики Узбекистан. Учебник для студентов, обучающихся по специальности «Правоведение» // Авторский состав: Рустамбоев М.Х., Усманов М.Б., Жураев Ю.А. и др. // Ответственные редакторы: Скрипников Н.К., Жураев Ю.А. - Ташкент: ТГЮИ, 2006. - 415 с.
49. Нигматов А.Н. Ўзбекистон Республикасининг Экология ҳуқуқи. Дарслик. - Тошкент: ТДЮИ, 2004. - 320 б.
50. Эркин Хожиев, Тўлқин Хожиев. Маъмурий ҳуқуқ: Бакалавриятнинг 5380100 - Юриспруденция йўналиши талабалари учун дарслик / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х.Рустамбаев. – Т.: 2006. – 800 б
51. Назаров К. Маъмурий ҳуқуқ. Ўқув қўлланма. —Т.: СамДУ, 2004. - 214 б.
52. Хакимов Г. Маъмурий ҳуқуқ (махсус қисм). – Т.: ТДЮИ, 2005. - 331 б.
53. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Умумий қисм.— Т.: ИЛМ ЗИҲО, 2006.—608 б.
54. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм.— Т.: ИЛМ ЗИҲО, 2006.—912 б.
55. Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. (Махсус қисм.) Дарслик. — Т.: Ўқитувчи, 2003. —560 б.
56. Рустамбаев М.Х. Уголовное право Республики Узбекистан. (Особенная часть.) Учебник. —Т.: Мир экономики и права, 2002. —528 с.
57. Рустамбаев М.Х., Тохиров Ф., Эркаходжаев А.К. Жиноят ҳуқуқи. (Махсус қисм.) Дарслик. -Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2000. —528 б.
58. Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. (Умумий қисм.) Дарслик.—Т.: ИЛМ ЗИҲО, 2005.— 478 б.
59. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. –916 б.
60. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (дарслик). Масъул муҳаррирлар Ҳ.Б.Бобоев, Ҳ.Т.Одилқориев -Т.:Ўз.Рес.ИИВ Академияси, 2009.-592 б
61. Davlat va huquq nazariyasi (darslik). H.B.Boboev, H.T.Odilqoriev. –Т.: O`z. Res.IIV Akademiyasi, 2009. -568 b
62. Усманова М.А., Турсунов Й. Мехнат ҳуқуқи. Т.: ТДЮИ, 2006 й. 250 б.

Меъёрий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент "Ўзбекистон". 2010 йил.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги асослари тўғрисида"ги 1991 йил 31 август конституциявий қонуни | Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 1991 йил. 11-сон.

3. Ўзбекистон Республикасининг "Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида"ги 2002 йил 4 апрел Конституциявий қонуни || Халқ сузи. 2002 йил. 5 апрел.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг "Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида"ги 1991 йил 31 август қарори | Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 1991. 11-сон.
5. Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури || Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. 1997 йил 9-сон.
6. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари. Т., "Адолат", 2010 йил.
7. Ўзбекистон Республикасининг "Фуқаролик тўғрисида" 1992 йил 2 июл қонуни | Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 1992. 9-сон.
8. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги 1997 йил 29 август қонуни | Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 1997. 9-сон.
9. Ўзбекистон Республикасининг "Прокуратура тўғрисида"ги 1992 йил 9 декабр қонуни (янги тахрир) || Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 2010. 1-сон.
10. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида"ги 1993 йил 6 май қонуни || Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 2010. 5-сон.
20. Ўзбекистон Республикасининг "Фуқароларнинг узини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги 1999 йил 14 апрел қонуни || Халқ сузи. 1999. 11 май.
21. Ўзбекистон Республикасининг "Судлар туррида"ги 1993 йил 2 сентябр қонуни || Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 1993. 10-сон.
22. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида"ги 1995 йил 30 август қонуни || Халқ сузи. 1995 2 сентябр.
23. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида"ги 1991 йил 18 ноябр (26.12.1997 ва 19.08.1999 даги ўзгариш ва қўшимчалари билан) қонуни.
24. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида"ги 1993 йил 28 декабр (26.12.1997 ва 19.08.1999 даги ўзгариш ва қўшимчалари билан) қонуни.
25. Ўзбекистон Республикасининг "Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар кенгашларига сайлов тўғрисида"ги 1994 йил 5 май (26.12.1997, 25.12. 1998 ва 19.08.1999 даги ўзгариш ва қўшимчалари билан) қонуни.
26. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикаси Марказий Сайлов Комиссияси туррида"ги 1998 йил 30 апрел (25.12.1998 ва 19.08.1999 даги ўзгариш ва қўшимчалари билан) қонуни.
27. Ўзбекистон Республикаси "Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида"ги қонуни. Т., 1992 й.
28. Ўзбекистон Республикаси "Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида" ги қонуни. Т., 1993 й. 6 май.
29. Ўзбекистон Республикаси "Урмон тўғрисида"ги қонуни.Т. 1999 й. 15 апрел.
30. Ўзбекистон Республикаси "Давлат санитария назорати тўғрисида"ги қонуни (янги тахрир). 1998 й. 30 апрел.
31. Ўзбекистон Республикаси "Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида"ги қонуни. 1993 й. 2 сентябр.
32. Ўзбекистон Республикаси "Ҳаво кодекси". Ўзбекистоннинг янги қонунлари. 9-сон.Т., 1993 й.
33. Ўзбекистон Республикаси Хужалик процессуал кодекси. Т., "Адолат", 1997 й.
34. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. 17 декабрь 1979 году принят ГА ООН.